

Dzieci w rodzinie*

Urszula Kubicka-Kraszyńska – Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę

Spis zagadnień

- 14 Definicje rodziny
- 16 Rodziny w Polsce
- 17 Rodziny wielodzietne
- 17 Rodziny w Polsce na tle Europy
- 21 Małżeństwa
- 22 Dzietność
- 26 Rozwody
- 30 Alimenty
- 31 Wybrane typy rodzin
- 33 Małoletni rodzice
- 34 Pary nieheteroseksualne wychowujące dzieci
- 36 Matki małych dzieci odbywające karę pozbawienia wolności
- 37 Dzieci w rodzinach uchodźczych
- 37 Wychowanie i opieka nad dzieckiem
- 43 Łączenie pracy zawodowej z życiem rodzinnym
- 46 Dostępność miejsc opieki i wczesnej edukacji dla dzieci do lat 3
- 50 Zakończenie
- 52 Bibliografia
- 55 Akty prawne

* Podczas opracowywania tekstu korzystałam z rozdziałów poprzednich dwóch edycji raportu *Dzieci się liczą* – Szredzińska (2017) oraz Wildner i Wojtasik (2011).

Zdaniem Anthony'ego Giddensa, jednego z najwybitniejszych współczesnych socjologów, nie ma dzisiaj większych i bardziej spektakularnych zmian od tych, które zachodzą w obrębie małżeństwa, rodziny, życia osobistego i relacji rodzinnych. To globalna rewolucja stylu życia z epicentrum w obszarze prywatności i intymności (Giddens, 2007, za: Iwańska-Siwek, 2020).

Rodzina jest kategorią historyczną, zmieniającą się z upływem czasu i w zależności od epoki. Zmiany te nie zachodzą spontanicznie, powodowane wyłącznie wewnętrznymi przeobrażeniami w samym życiu rodzinnym. „Główną siłą napędową zmian życia małżeńsko-rodzinnego są procesy społeczne (masowe) rozgrywające się w szerszych, ponadrodzinnych strukturach, a także procesy ekonomiczno-społeczne i kulturowe zachodzące w ramach całego społeczeństwa” (Iwańska-Siwek, 2020).

Od połowy lat 60. XX w. socjologowie i badacze rodziny obserwują w Europie procesy zmian oraz destabilizacji związane z późniejszym zawieraniem małżeństw, większą częstotliwością kohabitacji i innych alternatywnych form tworzenia rodziny, np. związków typu *living-apart-together*, rodzin jednopłciowych czy patchworkowych, odkładaniem decyzji o rodzicielstwie, spadkiem liczby dzieci w rodzinie, większą liczbą osób bezdzietnych, większą liczbą rozwodów, a także wzrostem liczby narodzin pozamałżeńskich. W Polsce procesy te zaczęły się uwidaczniać dopiero w latach 80., by przybrać na sile w okresie transformacji (Matysiak, 2014).

Rodzina jest pierwszym i podstawowym środowiskiem socjalizacji dziecka. Jeśli funkcjonuje prawidłowo, stwarza mu możliwości rozwoju, zaspokaja jego potrzeby, wprowadza w świat wartości i norm społecznych oraz kształtuje jego osobowość.

W Preambule Konwencji o prawach dziecka jest wyrażone przekonanie, że „rodzina jako podstawowa komórka społeczeństwa oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, powinna być otoczona niezbędną ochroną oraz wsparciem, aby mogła w pełnym zakresie wypełniać swoje obowiązki w społeczeństwie”, oraz że „dziecko dla pełnego i harmonijnego rozwoju swojej osobowości powinno wychowywać się w środowisku rodzinnym, w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia”, a także w „w duchu pokoju, godności, tolerancji, wolności, równości i solidarności”.

Różne cechy czy dysfunkcje rodziny mogą jednak być zagrożeniem prawidłowego rozwoju, a niekiedy i bezpieczeństwa dziecka. W piśmiennictwie poświęconym problemowi krzywdzenia dzieci wyróżnia się czynniki ryzyka krzywdzenia związane z opiekunami dziecka i systemem rodzinnym. Za czynniki ryzyka krzywdzenia dziecka uznaje się m.in. nieobecność jednego z rodziców biologicznych, zbyt duże obciążenie obowiązkami, niedojrzałość i brak gotowości do podjęcia roli rodzica przez nastoletnich rodziców, zamieszkiwanie z osobami niespokrewnionymi, rozpad i konflikty w rodzinie oraz brak oparcia społecznego (Izdebska i Lewandowska, 2012).

Z tego względu w niniejszym rozdziale przyjrzymy się polskim rodzinom pod względem tych charakterystyk, które mogą (choć oczywiście nie muszą) stanowić zagrożenie dla dobra dziecka.

Definicje rodziny

Socjologiczna definicja rodziny

Definicji rodziny jest wiele, gdyż – podobnie jak sama rodzina – zmieniają się w czasie i są różnie formułowane przez badaczy i badaczki w zależności od paradygmatu.

Tyszka – uwzględniając aspekt zarówno strukturalny, jak i funkcjonalny rodziny – definiuje ją jako:

Ustrukturalizowany i funkcjonalnie powiązany zbiór jednostek i specyficznych substruktur oraz mikroelementów społecznych tworzących mikrogrupę i zarazem instytucję społeczną, powiązaną wewnątrznie więzią małżeńską, więzią pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji oraz wypełniającą jednocześnie (symultanicznie) szereg istotnych, ważnych, zintegrowanych ze sobą funkcji wobec jednostek i społeczeństwa, w oparciu o regulatory występujące w kulturze behawioralnej. (Tyszka, 1998, za: Smyła, 2022)

Do czterech podstawowych, uniwersalnych i powszechnych funkcji rodziny odwołuje się Sirjamaki, określając ją jako instytucję społeczną wypełniającą równocześnie funkcje: seksualną, materialno-ekonomiczną, prokreacyjną i socjalizacyjno-wychowawczą (Tyszka, 1990).

Niektóre definicje socjologiczne eksponują charakter więzi wewnątrz rodziny, na który składają się intymność, powiązanie emocjonalne i trwałość (Szczepański, 1970). Przykładem jest ustalenie, że „rodzina stanowi duchowe zjednoczenie szczerego grona osób skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łątność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną” (Adamski, 2002, s. 31).

Inne definicje koncentrują się na strukturze rodziny i relacjach między jej członkami. Tradycyjnie wyróżnia się dwa rodzaje rodzin – małe lub nuklearne, złożone z rodziców i dzieci, oraz rozszerzone, w których skład wchodzi rodzice, dzieci, krewni i powinowaci (Mikusińska, 2008).

Z uwagi na zmienność i wielość form współczesnych rodzin pojawiają się definicje, które próbują uwzględnić wszystkie społeczne konfiguracje uznawane za rodziny. Bardzo szerokie ramy ustala definicja mówiąca, że rodziną jest grupa składająca się „z przynajmniej jednej diady rodzic–dziecko lub partner–partner” (Trost, 1993, za: Szlendak, 2012).

Inną próbą sprostania wyzwaniom współczesności jest ustalenie, że:

Rodzina to jakiegokolwiek połączenie dwóch lub więcej osób, które złączone są więzami wynikającymi z umowy wzajemnej, urodzenia lub adopcji, które razem przejmują odpowiedzialność za:

- zapewnienie przetrwania oraz opiekę nad członkami grupy;
- nowych członków pojawiających się w wyniku realizacji funkcji prokreacyjnej lub adopcji;
- socjalizację dzieci;
- społeczną kontrolę członków grupy;
- produkcję, konsumpcję i dystrybucję dóbr i usług;
- zapewnienie emocjonalności i zażyłości. (Slany, 2002, za: Szacka, 2008, s. 379)

Nowa perspektywa w badaniu życia rodzinnego i definiowaniu rodziny to podejście interpretatywne wychodzące z założenia, że rodzina nie jest – jako społeczna instytucja – dana, lecz konstruowana przez jednostki i głęboko zakorzeniona w ich indywidualnych biografiiach, a zatem jest zmienna, płynna, pozbawiona wyraźnych ram i granic (Taranowicz 2017). Współczesne rodziny nie tyle nimi „są” (*being’ a family*), spełniając sztywne ramy definicji, ile podlegają procesowi ciągłego ich konstruowania i rekonstruowania (*doing’ a family*) podczas codziennych praktyk (Slany, 2013). Zdaniem Sikorskiej wyjście od definicji Morgana, opisującego rodzinę jako „coś, co ludzie «robią», a robiąc, tworzą i przetwarzają ideę rodziny” (Sikorska 2018, 2019), poszerza katalog zachowań społecznych uznawanych za rodzinne, włącza inne niż rodzina nuklearna formy rodziny w obszar refleksji nad rodziną i rezygnuje z traktowania rodziny nuklearnej jako punktu odniesienia do definiowania innych form życia rodzinnego. Brytyjska socjolożka Janet Finch proponuje pojęcie *displaying family* – ujęcia rodziny jako jednostkowego, dynamicznego projektu, który wyraża się poprzez manifestowanie innymi praktykami rodzinnymi. W ten sposób jednostka konstytuuje to, co rozumie jako własną rodzinę (Sikorska, 2018; Taranowicz, 2017).

Prawna definicja rodziny

W polskich regulacjach prawnych nie ma obowiązującej definicji rodziny. Z przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, które posługują się pojęciem *rodzina* (art. 10 § 1, art. 23 i 27 oraz art. 97 § 1), ale nie podają jego definicji, można jednak wnioskować, że ustawodawcy chodziło o małą i sformalizowaną wspólnotę powstałą z chwilą zawarcia małżeństwa. Pojęcie rodziny oparte jest na więzach małżeństwa, pokrewieństwa, powinowactwa i przysposobienia (Walancik-Ryba, 2020). Dzieci wchodzi w skład tak rozumianej rodziny tak długo, jak mieszkają z rodzicami, chyba że wcześniej same zawrą związek małżeński, zakładając w ten sposób własną rodzinę. W świetle tych przepisów do rodziny nie należą natomiast dzieci jednego z małżonków, nawet jeżeli wychowują się we wspólnie założonej rodzinie patchworkowej, ani dzieci wzięte na wychowanie, ale nieprzysposobione, a zatem również dzieci umieszczone w pieczy zastępczej.

Chociaż Ustawa z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej stanowi, że „rodzina jest podstawową komórką społeczeństwa oraz naturalnym środowiskiem rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci” (Dz.U. 2011 Nr 149 poz. 887), to także nie zawiera definicji rodziny. Z jej przepisów wynika jednak, że dotyczą one nie tylko rodziców biologicznych oraz dzieci, ale także osób wspólnie zamieszkujących z tymi osobami i prowadzących wspólne gospodarstwo domowe, np. ojczyma, macochy, konkubenta(-iny) i dziadków (Walancik-Ryba, 2020).

Według art. 3 ust. 16 ustawy o świadczeniach rodzinnych rodzina oznacza następujących członków rodziny: małżonków, rodziców dzieci, opiekuna faktycznego dziecka (który nie musi być z podopiecznym w związku standardowo zaliczanym do rodzinnych) i pozostające na utrzymaniu dzieci do ukończenia 25 r.ż., a także dzieci, które ukończyły 25 lat, legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy albo zasiłek dla opiekuna, o którym mowa w Ustawie z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów (Dz.U. z 2016 r. poz. 162 i 972). Do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim ani pełnoletniego dziecka mającego własne dziecko (Zieliński, 2021).

Podobną definicję zawiera ustawa o pomocy państwa w wychowaniu dzieci (Dz.U. 2016 poz. 195). Ustawa o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593) podaje natomiast następującą definicję: „rodzina – osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące”. W tej definicji położono nacisk na tworzenie wspólnoty życiowej, wyrażającej się wspólnym zamieszkiwaniem i gospodarowaniem (Zieliński, 2021).

Należy zwrócić uwagę, że powyższe definicje mają charakter operacyjny i służą do ustalenia kryteriów przyznawania świadczeń rodzinnych oraz usług pomocowych.

Prawne definicje rodziny nie w pełni obejmują przemiany społeczne ostatnich dekad. W ramach tych przemian

pojawiły się nowe typy rodzin, np. kohabitacje definiowane jako życie razem, ale bez formalnego powiązania (w tym związki osób homoseksualnych, tzw. rodziny z wyboru; Slany, 2008), i związki typu *living-apart-together* (gdzie dwoje ludzi będących w związku decyduje się mieszkać osobno). Rodzinę może też tworzyć np. wspólnie mieszkające rodzeństwo, dziadkowie zajmujący się na stałe lub czasowo (np. podczas emigracji zarobkowej rodziców) swoimi wnukami oraz samotna matka lub samotny ojciec z dzieckiem. Wraz z rosnącą liczbą rozwodów pojawiają się rodziny zrekonstruowane, zwane też patchworkowymi, gdzie we wspólnym gospodarstwie domowym mieszkają np. osoby po rozwodach oraz ich dzieci z obecnych i poprzednich związków, tworząc sieć bardzo złożonych zależności organizacyjnych, emocjonalnych i prawnych. Ważne, aby tak dostosować polskie przepisy prawne do tych często zawiłych sytuacji, żeby jasno określić wzajemne relacje oraz prawa i obowiązki obecnych oraz byłych partnerów i ich dzieci (Matysiak i Młynarska, 2014).

Nowe definicje wychodzące z założenia, „że powstanie rodziny jest także zdarzeniem faktycznym, niekoniecznie więc następuje wyłącznie wskutek czynności prawnej, decyzji administracyjnej czy orzeczenia sądowego, i na pierwszy plan powinny wysuwać się rzeczywiste, bliskie relacje międzyludzkie” (Zieliński, 2021), pokazują jednak, iż na gruncie prawa możliwe jest inkluzywne potraktowanie alternatywnych do tradycyjnej rodziny nuklearnej form życia rodzinnego.

Rodziny w Polsce

Według danych¹ z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. w Polsce było 10 972 547 rodzin². Połowa z nich (50%) to rodziny z dziećmi do 24 r.ż. na utrzymaniu. Wychowywało się w nich 8 868 762 dzieci i młodych ludzi do lat 24, w tym nieco ponad 7 mln dzieci do lat 18. Dzieci i osoby do 24 r.ż. pozostające na utrzymaniu rodziny najczęściej (76,8%) są wychowywane w rodzinach, w których rodzice zawarli małżeństwo, a następnie przez samodzielne matki (18,3%), w związkach partnerskich (2,7%) i przez samodzielnych ojców (2,1%).

W poprzedniej edycji raportu zwracaliśmy uwagę na trendy wynikające z porównania danych z 2011 r. z zebranymi w spisie z 2002 r. – spadek odsetka rodzin z dziećmi na utrzymaniu (z 76% do 50%) i odsetka dzieci wychowywanych w małżeństwach (z 83% do 76,8%) oraz wzrost odsetka dzieci wychowywanych w rodzinach niepełnych. Ponadto wzrósł odsetek dzieci wychowywanych w związkach partnerskich (z 1,6% w 2002 r. do 2,7% w 2011 r.).

Z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. wynika, że 74% ogółu wszystkich rodzin stanowiły małżeństwa (z czego 50% to małżeństwa z dziećmi, a 24% – bez dzieci). Rodzin niepełnych było natomiast 23%. W nich zdecydowanie przeważały matki z dziećmi, których w 2011 r. było ponad 2,1 mln (o blisko 376 tysięcy więcej niż w roku 2002), podczas gdy samotnych ojców – jedynie ok.

1 Nie uwzględniono danych ze Spisu Powszechnego z 2021 r., ponieważ nie były one dostępne w czasie pisania niniejszego rozdziału (GUS planuje udostępnić dane dotyczące rodziny w listopadzie 2022 r.).

2 W 2011 r. za podstawę definicji rodziny (biologicznej) w Spisie Powszechnym przyjęto bądź istnienie więzi między kobietą i mężczyzną (małżeńskiej lub partnerskiej), bądź więzi rodziców/rodzica z dziećmi. Wyodrębniono następujące typy rodzin: małżeństwo bez dzieci lub z dzieckiem/dziećmi, partnerzy (związek kohabitacyjny) bez dzieci lub z dzieckiem/dziećmi, a także samotny rodzic z dzieckiem/dziećmi. Przez dziecko (naturalne lub przysposobione) rozumie się osobę mieszkającą i utrzymującą się z rodzicem/rodzicami niezależnie od jego wieku pod warunkiem, że w tym samym gospodarstwie domowym dziecko nie tworzy rodziny z inną osobą/osobami (współmałżonkiem lub własnymi dziećmi).

330 tys. (wzrost o blisko 100 tys. w porównaniu z rokiem 2002). W rodzinach niepełnych (składających się z jednego z rodziców z dzieckiem lub dziećmi) żyło 1,8 mln dzieci poniżej 24 r.ż. pozostających na utrzymaniu rodzica. Kolejną kategorię stanowili partnerzy – takich rodzin zanotowano w 2011 r. 316,5 tys., z czego ponad 171 tys. to związki z dziećmi do 24 r.ż. pozostającymi na utrzymaniu rodziny, co stanowi 1% rodzin w Polsce.

Struktura rodzajów rodzin powoli zmienia się w czasie – w 2011 r. widać było tendencję spadku odsetka małżeństw z dziećmi i wzrostu odsetka rodziców samotnie wychowujących dzieci. Jest to niewątpliwie związane z rosnącą liczbą rozwodów. Odnotowano wówczas znaczący wzrost odsetka samotnych ojców wychowujących małe dzieci (do 2 r.ż.) – z 8% wszystkich samotnych ojców w 2002 r. do 21% w 2011 r.

Rodziny wielodzietne

W polskich rodzinach najczęściej jest jedno dziecko lub dwójka dzieci. Tylko 5,7% ogółu rodzin (11,5% rodzin z dziećmi) to rodziny wielodzietne, czyli mające troje lub więcej dzieci. W 2011 r. rodzin takich było 626,8 tys. (o ponad 397 tys. mniej niż w 2002 r.). Z kolei rodziny z czwórką i więcej dzieci stanowiły 25% ogólnej liczby rodzin wielodzietnych (w 2002 r. – 30%) i większości przypadków (59%) mieszkały na wsi. W 2011 r. w rodzinach wielodzietnych wychowywało się ponad 2 mln dzieci (dokładnie 2 114 776), czyli ok. jednej czwartej wszystkich dzieci do 24 r.ż. pozostających na utrzymaniu rodziny. Wśród rodzin wielodzietnych dominują małżeństwa z dziećmi (83%), 14% stanowią rodziny wielodzietne niepełne, a pozostałe 3% – partnerzy wychowujący troje lub więcej dzieci. W blisko co czwartym gospodarstwie domowym tworzonym przez rodzinę wielodzietną mieszkają dzieci z poprzednich związków rodziców (Związek Dużych Rodzin „Trzy Plus”, 2016).

Rodziny w Polsce na tle Europy

Odsetek rodzin wychowujących dzieci jest w Polsce relatywnie wysoki w porównaniu z innymi państwami rozwiniętymi.

”

Mam 15 lat i wydaje mi się, że przeze mnie są wszystkie problemy. Nie mogę wytrzymać już z moimi rodzicami. Boję się, że nie wytrzymam i zabiję się. W domu brakuje mi spokoju, miłości i wsparcia. Rodzice w ogóle nie przejęli się tym, że okaleczam się i miałem próby samobójcze.

Chłopak, 15 lat

Z telefonów i maili do 116 111

– telefonu zaufania dla dzieci

i młodzieży

Tabela 1. Gospodarstwa domowe w państwach UE w 2021 r. według liczby i wieku dzieci

Państwo	Odsetek gospodarstw domowych z dziećmi ogółem	Odsetek gospodarstw domowych z dziećmi			
		z jednym dzieckiem	z dwojgiem dzieci	z trojgiem i większą liczbą dzieci	z dziećmi poniżej 6 r.ż.
Irlandia	33,49%	12,92%	12,93%	7,65%	13,08%
Słowacja	33,47%	17,11%	12,43%	3,93%	15,11%
Cypr	31,19%	15,65%	12,05%	3,46%	13,47%
Portugalia	30,56%	18,31%	10,66%	1,58%	12,29%
Rumunia	30,40%	17,21%	10,18%	3,04%	9,65%
Serbia	29,51%	13,89%	11,88%	3,74%	11,91%
Polska	27,62%	13,50%	11,14%	2,99%	11,25%
Hiszpania	27,55%	14,67%	10,54%	2,34%	9,82%
Malta	27,22%	14,94%	9,58%	2,70%	11,15%
Luksemburg	26,87%	12,81%	10,97%	3,16%	11,39%
Chorwacja	26,60%	11,90%	10,30%	4,40%	8,91%
Czechy	26,24%	13,02%	10,82%	2,41%	11,55%
Grecja	25,91%	12,25%	9,60%	4,08%	9,53%
Belgia	25,85%	11,22%	10,44%	4,19%	11,06%
Słowenia	25,75%	11,26%	10,92%	3,57%	10,87%
Łotwa	25,60%	13,54%	9,02%	3,09%	11,42%
Francja	25,37%	11,26%	10,06%	4,10%	10,74%
Węgry	25,14%	13,46%	8,26%	3,41%	10,75%
UE (27 państw)	24,33%	12,08%	9,41%	2,91%	9,81%
Dania	24,16%	11,07%	10,03%	3,29%	9,40%
Estonia	23,95%	11,98%	8,62%	3,49%	10,52%
Bułgaria	23,50%	14,60%	7,72%	1,20%	6,55%
Włochy	23,37%	12,81%	8,85%	1,71%	8,86%
Litwa	22,88%	12,78%	7,98%	2,12%	10,53%
Austria	22,49%	10,74%	8,68%	3,08%	9,86%
Holandia	21,78%	8,81%	9,59%	3,41%	8,89%
Szwecja	21,24%	9,43%	9,99%	3,36%	9,10%
Niemcy	19,77%	9,84%	7,55%	2,40%	8,75%
Finlandia	18,67%	8,77%	7,07%	3,45%	7,89%

Źródło: Eurostat (Number of households by household composition, number of children and age of youngest child).

Tabela 2. Gospodarstwa domowe w państwach Unii Europejskiej (UE) w 2021 r. według typu gospodarstwa

Państwo	Dorosły z dzieckiem lub dziećmi	Para z dziećmi	Inny typ gospodarstwa domowego z dzieckiem lub dziećmi	Gospodarstwo domowe bez dzieci
Irlandia	4,80%	20,40%	8,20%	66,50%
Słowacja	1,60%	18,70%	13,10%	66,50%
Cypr	3,10%	21,40%	6,70%	68,80%
Portugalia	2,50%	17,40%	10,60%	69,40%
Rumunia	2,10%	16,00%	12,30%	69,60%
Serbia	1,30%	13,10%	15,10%	70,50%
Hiszpania	2,50%	17,20%	7,80%	72,40%
Polska	2,10%	16,40%	9,10%	72,40%
Malta	2,20%	17,40%	7,70%	72,80%
Luksemburg	2,30%	18,50%	6,10%	73,10%
Chorwacja	0,90%	13,50%	12,20%	73,40%
Czechy	3,60%	17,80%	4,90%	73,70%
Belgia	3,90%	16,30%	5,60%	74,10%
Grecja	0,90%	18,40%	6,60%	74,10%
Łotwa	6,10%	11,40%	8,10%	74,30%
Słowenia	0,80%	18,00%	6,90%	74,30%
Francja	5,00%	15,80%	4,60%	74,60%
Węgry	2,40%	16,10%	6,70%	74,90%
UE (27 państw)	3,10%	15,60%	5,70%	75,60%
Dania	6,10%	14,90%	3,20%	75,60%
Estonia	7,00%	13,50%	3,40%	75,90%
Bułgaria	2,10%	11,20%	10,20%	76,50%
Włochy	2,20%	15,50%	5,70%	76,60%
Litwa	5,60%	12,10%	5,20%	77,10%
Szwecja	3,90%	15,40%	2,00%	77,20%
Austria	2,10%	15,70%	4,70%	77,50%
Holandia	2,80%	15,60%	3,40%	78,20%
Niemcy	2,90%	13,80%	3,00%	80,20%
Finlandia	2,50%	13,50%	2,70%	80,70%

Źródło: Eurostat (Number of households by household composition, number of children and age of youngest child).

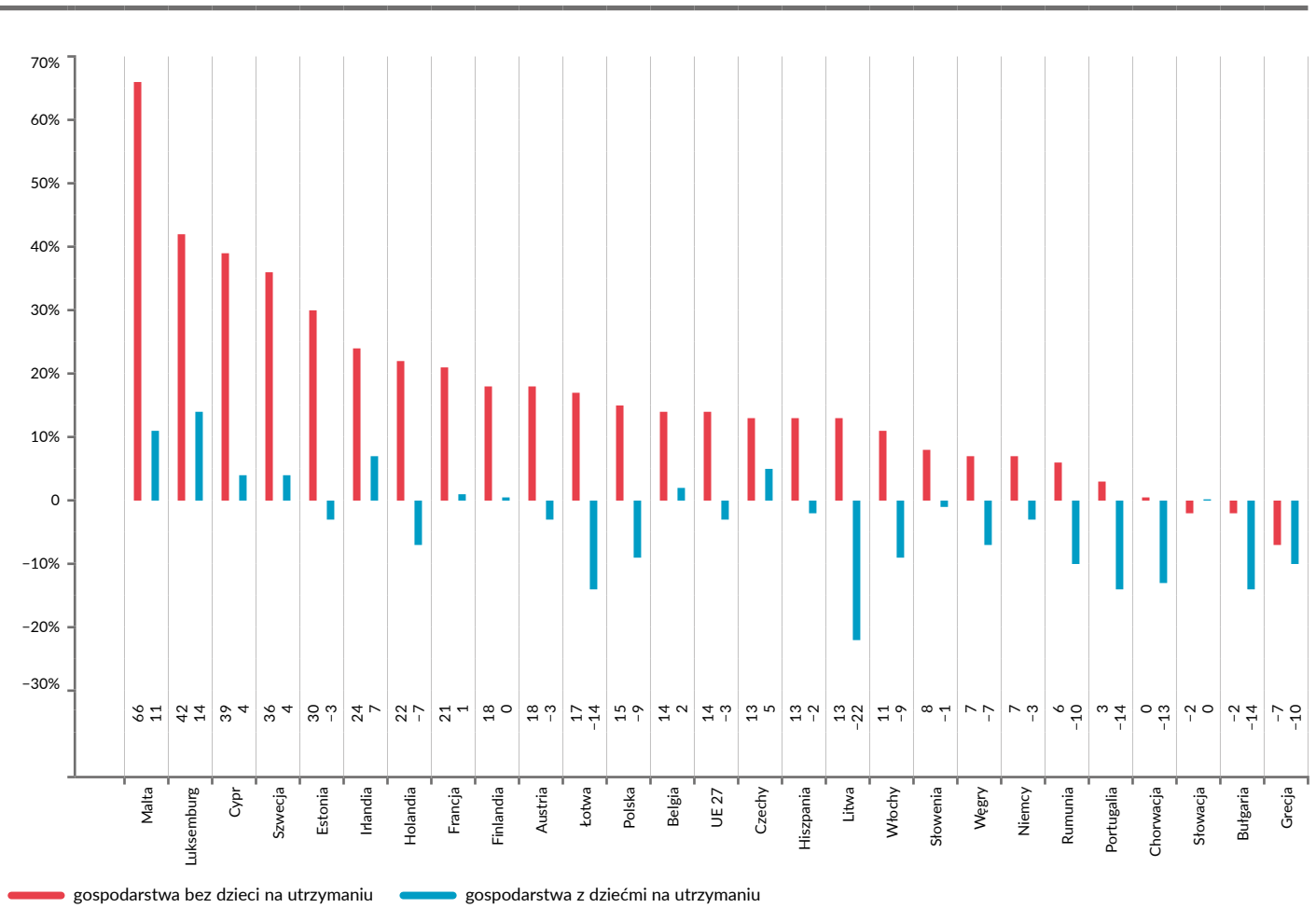
Informacje Eurostatu potwierdzają ogólne tendencje wzrostu liczby gospodarstw domowych bez dzieci, co jest następstwem spadku liczby urodzeń i wydłużania się życia, co oznacza, że coraz więcej jest par małżeńskich, których dzieci usamodzielnili się.

W 2021 r. UE odnotowała wzrost o 14% liczby gospodarstw domowych bez dzieci na utrzymaniu i spadek o 3% liczby gospodarstw domowych z dziećmi na utrzymaniu w porównaniu z 2009 r. (wyk. 1).

Większość państw (23 z 26, dla których dostępne są dane) odnotowała zwiększenie liczby gospodarstw domowych bez dzieci w latach 2009–2021. Najwyższy wzrost odnotowano na Malcie (+66%), a następnie w Luksemburgu (+42%), na Cyprze (+39%) i w Szwecji (+36%). Tylko Słowacja (-2%), Bułgaria (-2%) i Grecja (-7%) miały w 2021 r. mniej gospodarstw domowych bez dzieci niż w 2009 r. W Polsce liczba gospodarstw domowych bez dzieci wzrosła o 15%.

Jeśli chodzi o gospodarstwa domowe z dziećmi na utrzymaniu, tendencje są stosunkowo różne w poszczególnych państwach członkowskich UE. Liczba gospodarstw domowych z dziećmi spadła w 17 z nich, przy czym najwięcej na Litwie (-22%), pozostała stabilna na Słowacji i wzrosła w ośmiu państwach, w tym w Luksemburgu i Malcie, gdzie wzrosła o ponad 10% (odpowiednio, 14% i 11%). W Polsce liczba ta zmniejszyła się o 9%.

Wykres 1. Tempo wzrostu liczby gospodarstw domowych z dziećmi i bez dzieci, zmiana między rokiem 2009 a 2021 (%)

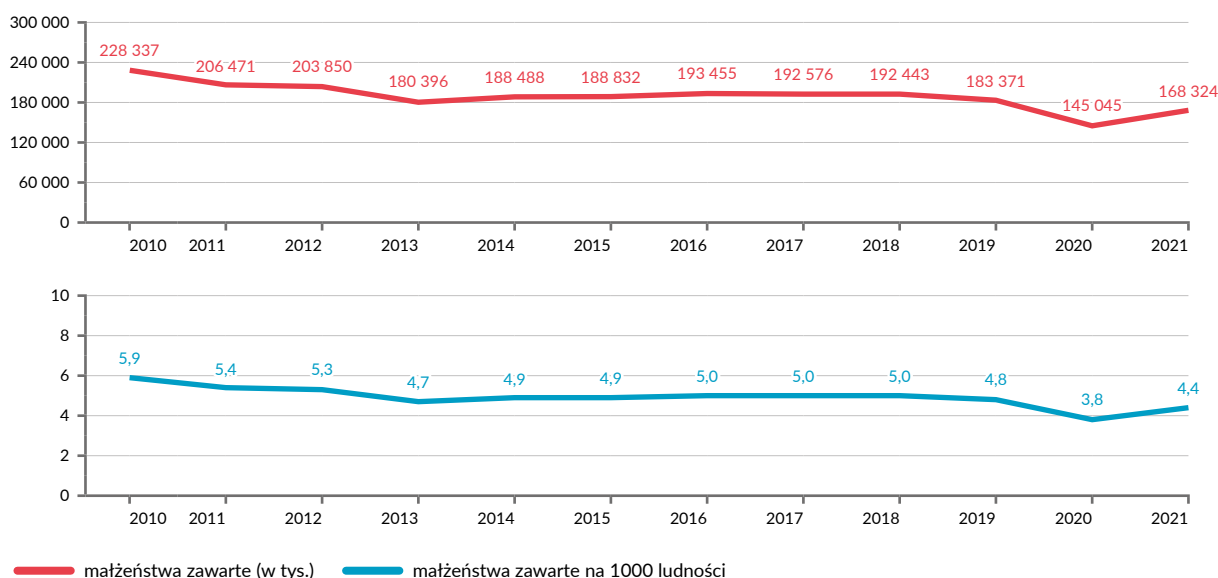

Źródło: Eurostat.

Małżeństwa

W 2021 r. w Polsce zawarto 168 324 związki małżeńskie (Główny Urząd Statystyczny [GUS], 2021a). Biorąc pod uwagę kilkanaście ostatnich lat, w latach 2009–2013 obserwowano spadek liczby zawieranych małżeństw i wskaźnika liczby małżeństw na 1000 ludności. Od 2014 r. do 2018 r. odnotowano wzrost liczby zawieranych małżeństw, po czym znowu spadek, z rekordowo niskim wskaźnikiem w 2020 r. (3,8 zawartych związków małżeńskich na 1000 ludności)³.

Wykres 2. Liczba małżeństw zawartych w latach 2010–2021

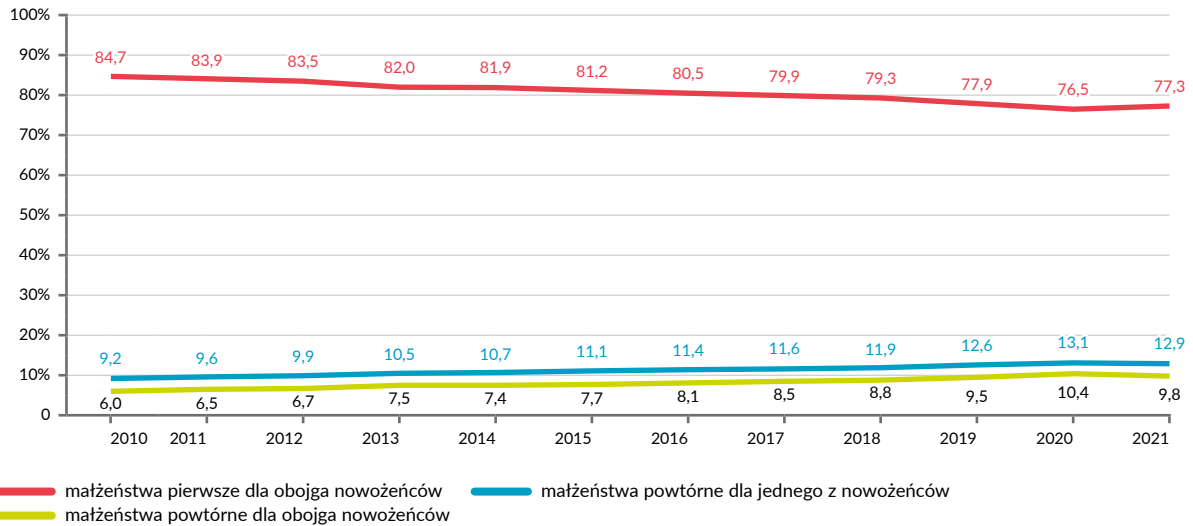

Źródło: GUS (Dziedzinowa Baza Wiedzy Demografia).

W 2021 r. ok. 77% zawieranych związków stanowiły pierwsze małżeństwa dla obojga nowożeńców. Ten odsetek maleje powoli na przestrzeni ostatnich lat (85% w 2010 r. i 81% w 2015 r.).

3 Jak podaje GUS, zauważalne w 2020 r. spadki w liczbie zawieranych małżeństw oraz orzeczonych rozwodów i separacji mogą wynikać m.in. z ograniczeń oraz restrykcji wdrażanych w związku z pandemią COVID-19, w tym obostrzeń sanitarnych (np. dotyczących organizacji ślubów i wesel) oraz czasowo ograniczonej działalności sądów, a tym samym z odwoływania rozpraw rozwodowych i o separacje (GUS, 2021b).

Wykres 3. Odsetek małżeństw pierwszych i powtórnych w latach 2010–2021

Źródło: GUS (Dziedzina Baza Wiedzy Demografia).

Od lat 80. XX w. opóźnia się wiek zawierania małżeństw. W 1980 r. ponad połowę nowożeńców stanowili mężczyźni w wieku 20–24 lat (54%; GUS, 2022a). Czterdzieści lat później, w 2020 r., do tej grupy wiekowej należało zaledwie 9% nowożeńców, podczas gdy 37% panów młodych było w wieku 25–29 lat, a 24% – w wieku 30–34 lat.

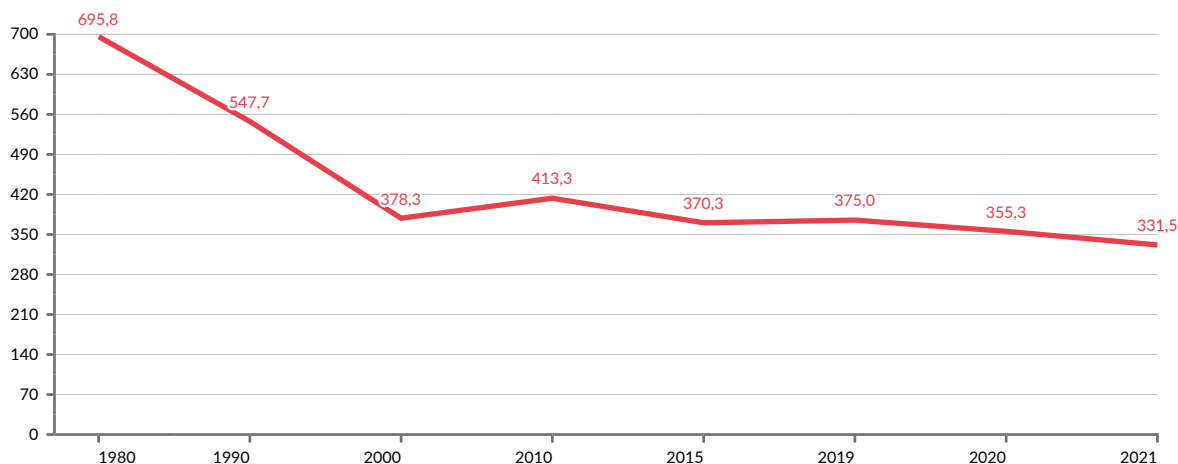
Opóźnia się również wiek zawierania związków małżeńskich przez kobiety. W 1980 r. 57% panien młodych miało 20–24 lat, a 15% – 25–29 lat. W 2020 r. w grupie wiekowej 20–24 lat było 20% biorących ślub, 39% było w wieku 25–29 lat, a 18% – 30–34 lat. Wzrasta także liczba kobiet zawierających związek małżeński w wieku 35–39 lat – w 2020 r. stanowiły one 9% wszystkich panien młodych (w 1980 r. było ich 1,5%).

W 2021 r. wiek środkowy (mediana) nowożeńców dla mężczyzn wynosił 30,7 roku, a dla kobiet – 28,6 roku. Dla osób zawierających związek małżeński po raz pierwszy wiek środkowy wynosił 29,6 roku dla mężczyzn, i 27,6 roku dla kobiet.

Dzietność

Zachowania prokreacyjne Polaków uległy zasadniczym przemianom po 1989 r. Rezultatami tych procesów są w odniesieniu do dzietności spadkowa tendencja liczby urodzeń (w tym szczególnie liczby urodzeń kolejnych dzieci w rodzinie), spadek płodności i zmiany jej wzorca według wieku, i w rezultacie wzrost średniego wieku matek w chwili urodzenia pierwszego dziecka, oraz wzrost średniego wieku macierzyństwa (Kotowska, 2021).

Wykres 4. Urodzenia żywe w tysiącach w latach 1980–2021

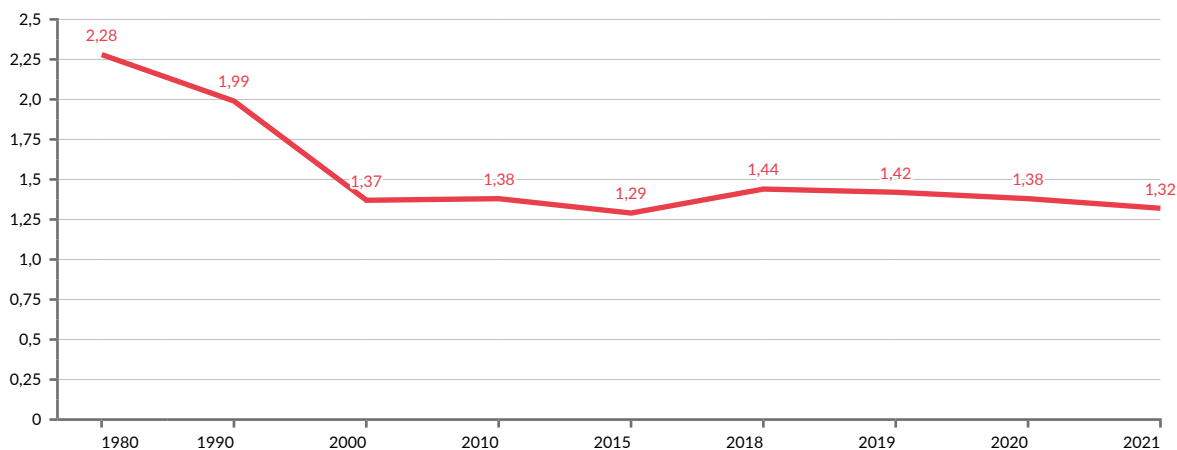

Źródło: GUS, 2021 (Dziedzinowa Baza Wiedzy Demografia).

W 2021 r. w Polsce urodziło się 331 511 dzieci.

Współczynnik dzietności⁴ w 2015 r. wynosił 1,29. W latach 2016–2019 wzrósł nieco, do poziomu 1,4, a następnie znów się zmniejszył i w 2021 r. wyniósł 1,32. Jest to zdecydowanie poniżej wartości zastępowalności pokoleń, która wynosi 2,1.

Wykres 5. Współczynnik dzietności w Polsce w latach 1980–2021

Źródło: GUS, 2021 (Dziedzinowa Baza Wiedzy Demografia).

Demograficzna sytuacja Polski nie jest wyjątkiem na tle innych państw europejskich (tab. 3). Obecnie w żadnym z nich współczynnik dzietności nie gwarantuje zastępowalności pokoleń. W 2020 r. najwyższe współczynniki odnotowano w Rumunii, Francji i Gruzji (odpowiednio, 1,80, 1,83 i 1,98), a najniższe – na Malcie, w Hiszpanii i we Włoszech (odpowiednio, 1,13, 1,19 i 1,24).

4 Współczynnik dzietności kobiet (*total fertility rate*) oznacza liczbę dzieci, którą urodziłaby przeciętnie kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (15–49 lat), przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłaby z intensywnością obserwowaną w badanym roku, tzn. przy przyjęciu cząstkowych współczynników płodności z tego okresu za niezmiennie.

Tabela 3. Współczynnik dzietności (*total fertility rate*) w wybranych państwach w 2020 r.

	2020
Gruzja	1,98
Francja	1,83
Rumunia	1,80
Czarnogóra	1,75
Islandia	1,72
Czechy	1,71
Dania	1,68
Szwecja	1,67
Irlandia	1,63
Węgry	1,59
Słowenia	1,59
Słowacja	1,59
Estonia	1,58
Bułgaria	1,56
Belgia	1,55
Łotwa	1,55
Holandia	1,54
Niemcy	1,53
UE (27 państw)	1,50
Chorwacja	1,48
Litwa	1,48
Norwegia	1,48
Serbia	1,48
Liechtenstein	1,46
Szwajcaria	1,46
Austria	1,44
Portugalia	1,41
Grecja	1,39
Polska	1,39
Finlandia	1,37
Cypr	1,36
Luksemburg	1,36
Albania	1,34
Macedonia Północna	1,31
Włochy	1,24
Hiszpania	1,19
Malta	1,13

Źródło: Eurostat (*Total fertility rate*).

Warto zauważyć, że tak liczony przekrojowy współczynnik dzietności nie uwzględnia stale opóźniającego się wieku urodzenia pierwszego i kolejnych dzieci. Wartości tego miernika płodności są obciążone i zaniżają ocenę dzietności, jednak nawet skorygowane i analizowane w ujęciu kohortowym (kohortowy współczynnik dzietności oznacza średnią liczbę dzieci urodzonych przez kobiety z danej kohorty urodzeniowej) wskazują, że Polska znalazła się w „pułapce niskiej dzietności” (Kotowska, 2021).

Rośnie również wiek, w którym kobiety rodzą pierwsze dziecko. Wiek środkowy (mediana) urodzenia pierwszego dziecka w 2010 r. wynosił 26,6 roku, w 2015 r. – 27,6 roku, a w 2021 r. – 28,7 roku.

Nadal odnotowuje się wzrost płodności kobiet w wieku 30 lat i starszych, a spada liczba urodzeń u bardzo młodych matek (poniżej 20 r.ż.), choć w 2021 r. matki w tym przedziale wiekowym urodziły w Polsce 5906 dzieci, w tym 3084 dzieci urodziły matki poniżej 18 r.ż. (tab. 4).

Tabela 4. Urodzenia żywe według wieku matki w latach 1990–2021 (%)

Lata	Wiek matki (lata)						
	19 i mniej	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45 i więcej
1990	8,0	36,4	29,3	17,4	7,3	1,5	0,1
2000	7,3	33,7	33,6	16,1	7,2	2,0	0,1
2010	4,5	19,3	36,9	27,4	10,0	1,7	0,1
2015	3,6	16,3	35,0	31,7	12,7	2,3	0,1
2020	2,0	12,0	32,5	33,1	16,9	3,4	0,1
2021	1,8	11,5	31,9	33,9	17,2	3,6	0,2

Źródło: GUS.

Występuje istotna różnica w wieku środkowym urodzenia pierwszego dziecka między kobietami mieszkającymi na wsi a mieszkankami miast (odpowiednio, 27,4 i 29,2 roku). Wyraźny jest też wpływ wykształcenia – wiek środkowy urodzenia pierwszego dziecka przez kobiety z wykształceniem wyższym wynosi 29,9 roku, średnim – 26,5 roku, a gimnazjalnym – 19,4 roku (GUS, 2021a; tab. 5).

Tabela 5. Urodzenia według wykształcenia matki w latach 1990–2020 (%)

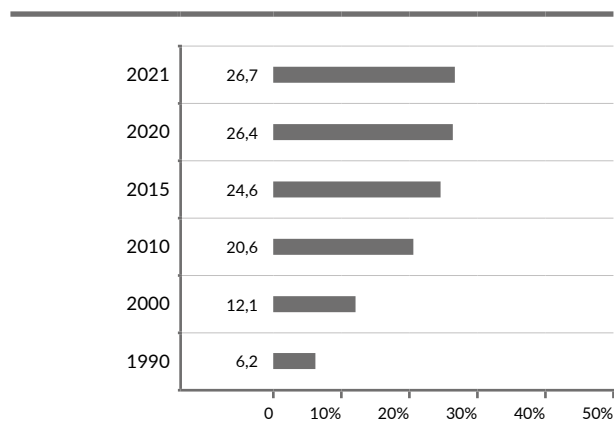
	Wykształcenie matki				
	wyższe	średnie i policealne	zasadnicze zawodowe	gimnazjalne	podstawowe i niepełne podstawowe
1990	6,1	39,9	35,9	–	18,0
2000	13,1	39,8	32,7	–	14,2
2010	40,5	35,6	15,0	3,1	5,7
2015	51,0	31,9	10,2	3,4	3,4
2020	49,0	31,0	8,6	2,8	2,4

Źródło: GUS.

W 2020 r. 49 % matek miało wyższe wykształcenie. Jeśli chodzi o liczbę dzieci, w 2020 r. kobiety z wyższym wykształceniem stanowiły ponad połowę kobiet rodzących pierwsze i drugie dziecko (odpowiednio, 51% i 53%) oraz 44 % kobiet rodzących trzecie dziecko (GUS, 2021a).

Wykres 6. Odsetek żywych urodzeń pozamażeńskich w latach 1990–2021

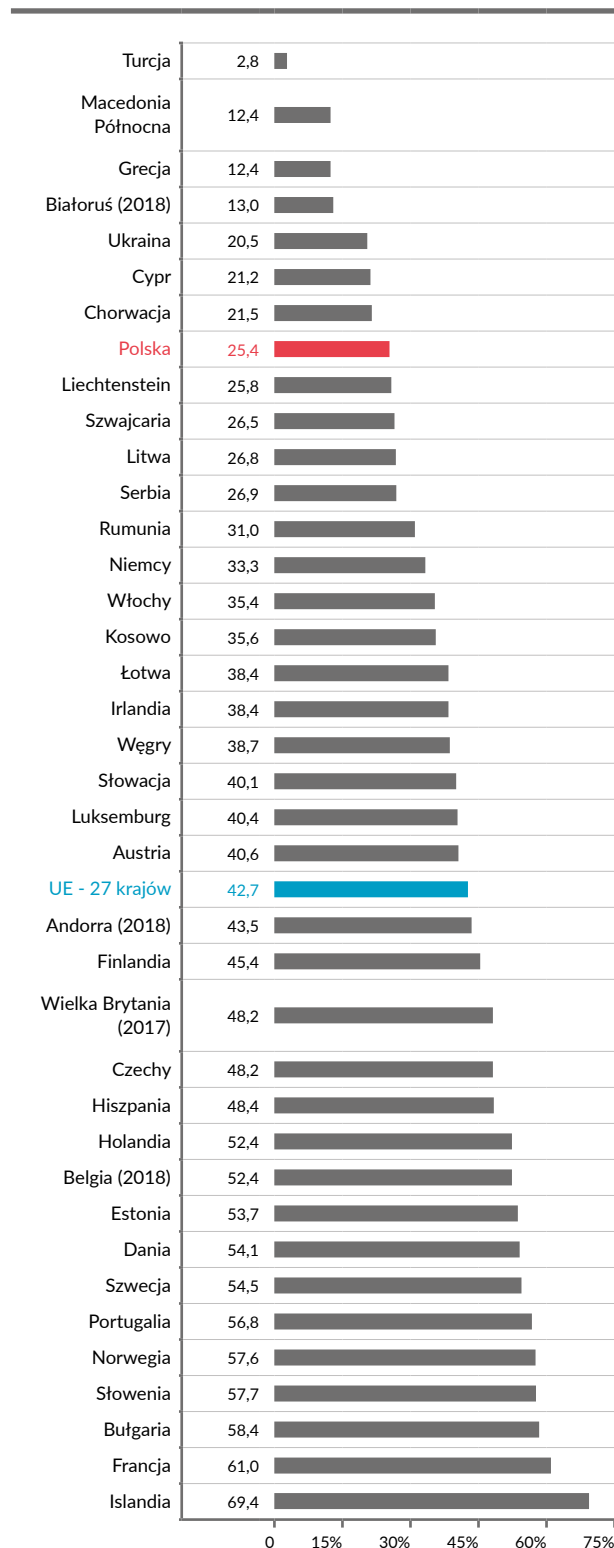

Źródło: GUS (Dziedzinowa Baza Wiedzy Demografii).

Co istotne, coraz więcej dzieci rodzi się w związkach pozamażeńskich. W 2021 r. więcej niż co czwarte dziecko (26,7%) urodziło się poza małżeństwem. Częściej dzieje się tak w mieście niż na wsi – w 2020 r., odpowiednio, 65,8% i 34,2% urodzeń pozamażeńskich (wyk. 6). Na tle innych państw europejskich wskaźnik ten nie jest jednak wysoki (wyk. 7).

W większości państw europejskich – podobnie jak w Polsce – kobiety coraz później rodzą pierwsze dziecko. W ostatnim dziesięcioleciu największy wzrost średniego wieku urodzenia pierwszego dziecka wystąpił w Portugalii, a najmniejszy – na Słowacji (odpowiednio, o ponad 2 lata i 0,2 roku).

Wykres 7. Odsetek żywych urodzeń pozamażeńskich w 2019 r. w wybranych państwach europejskich

Źródło: Eurostat (Fertility indicators).

Tabela 6. Średni wiek urodzenia pierwszego dziecka w wybranych państwach europejskich w latach 2010–2020

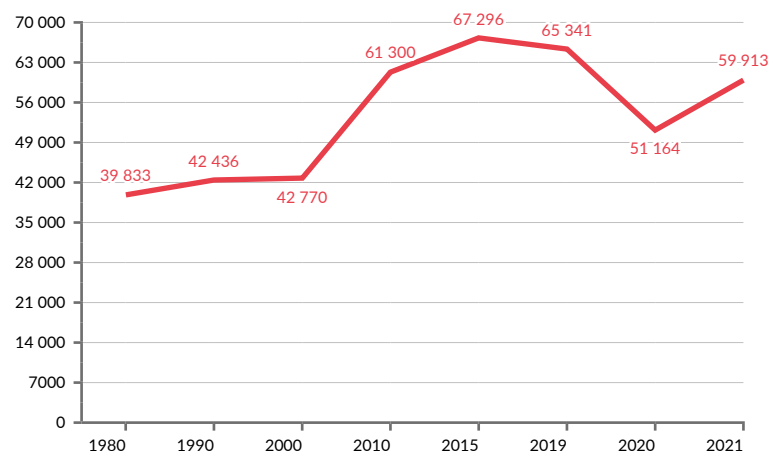
	2010	2020
UE (27 państw)	b.d.	29,5
Albania	b.d.	26,6
Austria	28,2	29,7
Belgia	28,0	29,2
Bułgaria	25,6	26,4
Chorwacja	27,5	29,0
Cypr	28,5	30,0
Czechy	27,6	28,5
Dania	b.d.	29,8
Estonia	26,3	28,2
Finlandia	28,3	29,5
Francja	b.d.	28,9
Grecja	29,1	30,7
Gruzja	24,5	26,1
Hiszpania	29,8	31,2
Holandia	29,2	30,2
Irlandia	29,2	30,9
Islandia	26,9	28,7
Litwa	26,4	28,2
Łotwa	26,0	27,3
Luksemburg	29,5	31,0
Macedonia Północna	26,0	26,9
Malta	27,4	29,3
Niemcy	28,9	29,9
Norwegia	28,0	29,8
Polska	26,5	27,9
Portugalia	28,1	30,2
Rumunia	25,5	27,1
Serbia	26,9	28,2
Słowacja	27,0	27,2
Słowenia	28,4	29,0
Szwajcaria	30,0	31,1
Szwecja	28,9	29,7
Turcja	b.d.	26,6
Ukraina	24,4	25,4 (2019)
Węgry	27,7	28,4
Włochy	b.d.	31,4

Źródło: Eurostat.

Rozwody

Liczba rozwodów w Polsce znacząco wzrosła między 2000 r. a 2015 r. – w 2000 r. było 42 770 rozwodów, a w 2015 r. – o ponad połowę więcej (wyk. 8). W ostatnich latach utrzymywała się ona na w miarę stabilnym poziomie (ok. 1,7% na 1000 mieszkańców). Wyjątkiem był rok 2020 r. z rekordowo małą liczbą rozwodów (51 164), wynikającą m.in. z ograniczeń i restrykcji wdrażanych w związku z COVID-19 (GUS, 2021b). W 2021 r. liczba rozwodów wzrosła, ale nadal jest niższa niż przed pandemią.

Wykres 8. Liczba rozwodów w Polsce w latach 1980–2021

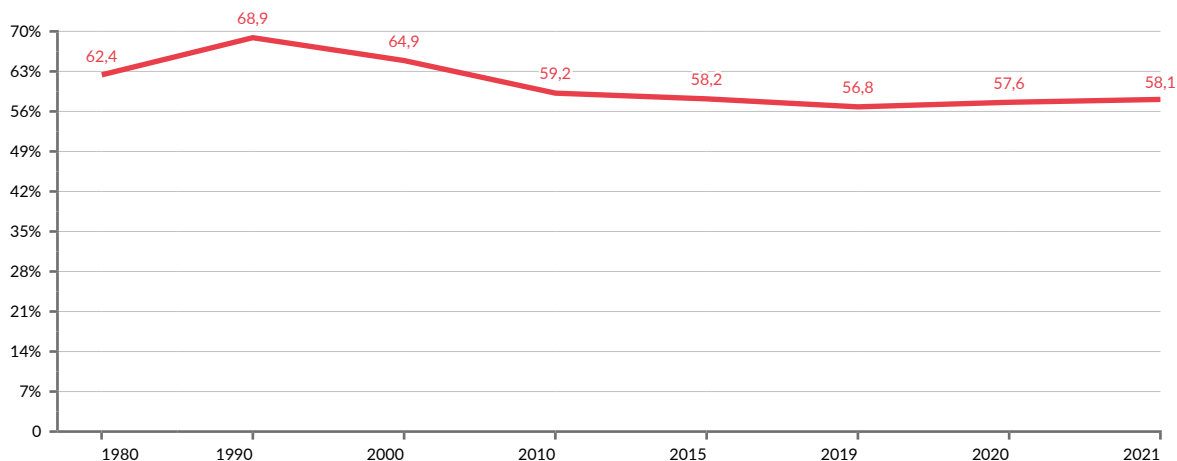

Źródło: GUS (Dziedzina Baza Wiedzy Demografia).

Chociaż w 2019 r. większość badanych Polaków nie miało wątpliwości, że gdy w małżeństwie nie ma dzieci, to lepiej się rozwieść, niż żyć w nieudanym związku (62% wskazań), to jednak opinie na temat rozwodu w sytuacji, gdy małżonkowie mają dzieci, były już podzielone. Niemal równo rozkładały się głosy zwolenników i przeciwników tezy, zgodnie z którą „ze względu na spustoszenie, jakie rozwody czynią w życiu dzieci, nawet w sytuacji, gdy rodzice nie potrafią się porozumieć, powinni pozostać w związku dla dobra swoich podopiecznych” (odpowiednio, 43% i 47%; Centrum Badania Opinii Społecznej [CBOS], 2019a).

W 2021 r. 58,13% rozwodzących się par to rodzice małoletnich dzieci (wyk. 9). W rodzinach tych wychowywało się 53 138 małoletnich dzieci. Ponad połowa dzieci w chwili rozwodu rodziców ma 7–15 lat (wyk. 10).

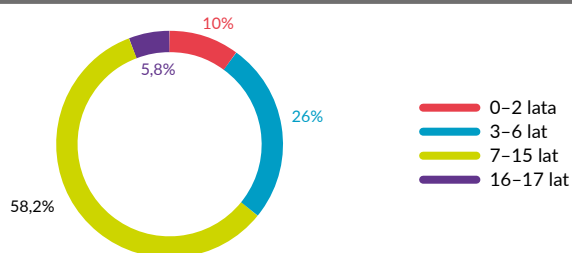
Wykres 9. Odsetek rozwiedzionych małżeństw wychowujących małoletnie dzieci (poniżej 18 r.ż.) w latach 1980–2021

Źródło: GUS (Dziedzina Baza Wiedzy Demografia).

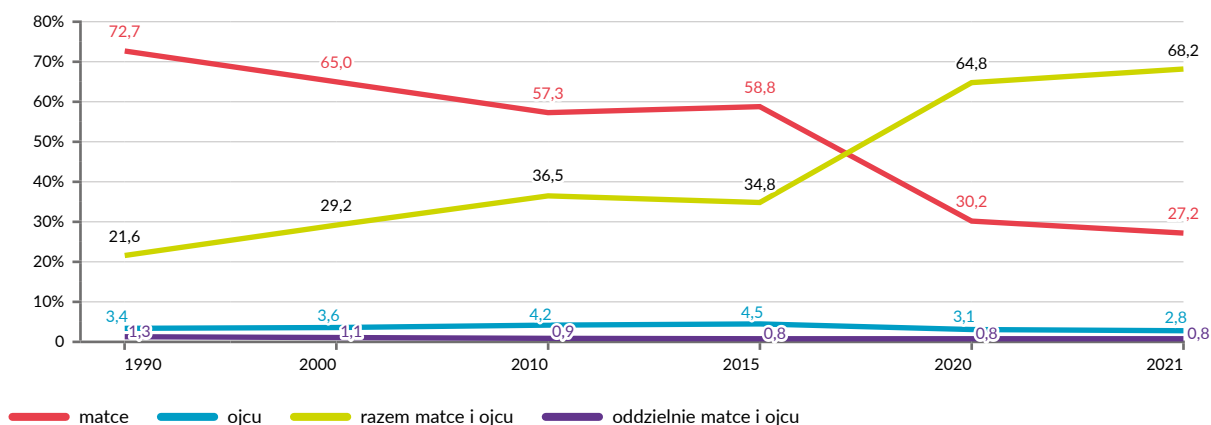
W 2021 r. w większości przypadków sąd powierzył wykonywanie władzy rodzicielskiej obojgu rodzicom (68,2%). Wyłącznie matce sąd powierzył władzę rodzicielską w 27,2% spraw, a wyłącznie ojcu – w 2,8%. Na przestrzeni lat widać ogromną zmianę w kierunku współdzielenia opieki nad dziećmi po rozwodzie – dla porównania w 2000 r. w 65% spraw wykonywanie władzy rodzicielskiej powierzono matce, a w 29% spraw – obojgu rodzicom (wyk. 11).

Wykres 10. Dzieci z rozwiedzionych w 2021 r. małżeństw według wieku (%)

Źródło: demografia.stat.gov.pl.

Wykres 11. Rozwody wg decyzji sądu o wykonywaniu władzy rodzicielskiej i opieki nad małoletnimi dziećmi (poniżej 18 lat) w latach 1990–2021 (%)

Źródło: GUS, 2021a.

W ciągu kilkunastu ostatnich lat systematycznie spada liczba separacji – od 11,6 tys. w 2005 r. do 1182 w 2019 r. W latach 2020 i 2021 r. orzeczono, odpowiednio, 720 i 746 separacji.

Mimo rosnącej na przestrzeni lat liczby rozwodów Polska pozostaje jednym z państw Europy, gdzie liczba rozwodów jest najmniejsza i niższa niż średnia dla całej UE (tab. 7).

Tabela 7. Liczba rozwodów na 1000 ludności w latach 2019 i 2020 w wybranych państwach europejskich

	2019	2020
Albania	1,8	1,6
Austria	2,0	1,8
Belgia	1,6	1,3
Bułgaria	2,3	2,0
Chorwacja	1,8	2,7
Czarnogóra	1,8	1,7
Czechy	2,1	1,9
Dania	1,9	1,6
Estonia	1,5	1,3
Finlandia	1,4	1,1
Hiszpania	3,1	2,7
Holandia	3,1	2,7
Litwa	3,1	2,3
Luksemburg	1,8	1,5
Łotwa	0,7	0,5
Macedonia Północna	1,7	1,7
Malta	1,8	1,7
Niemcy	1,7	1,4
Norwegia	2,0	1,7
Polska	1,6	1,2
Portugalia	1,2	0,8
Rumunia	1,7	1,5
Serbia	2,4	2,4
Słowacja	2,5	2,5
Słowenia	1,9	1,8
Szwajcaria	2,0	1,9
Szwecja	1,4	1,3
Turcja	1,0	0,8
UE (27 państw)	2,1	1,5
Ukraina	1,6	1,3
Węgry	1,9	1,6
Włochy	3,3	2,9

Źródło: Eurostat (*Crude marriage rate and crude divorce rate*).

Warto natomiast podkreślić, że wskaźnik rozwodów na 1000 ludności w większości państw OECD od lat maleje, i jest to tendencja niezwiązana z ograniczeniami pandemicznymi (OECD, 2022a).

W 2020 r. w Polsce większość rozwodzających się małżeństw z małoletnimi dziećmi podjęła decyzję o rozstaniu po upływie 5–9 lat lub 10–14 lat (odpowiednio, 27% i 28%) trwania małżeństwa.

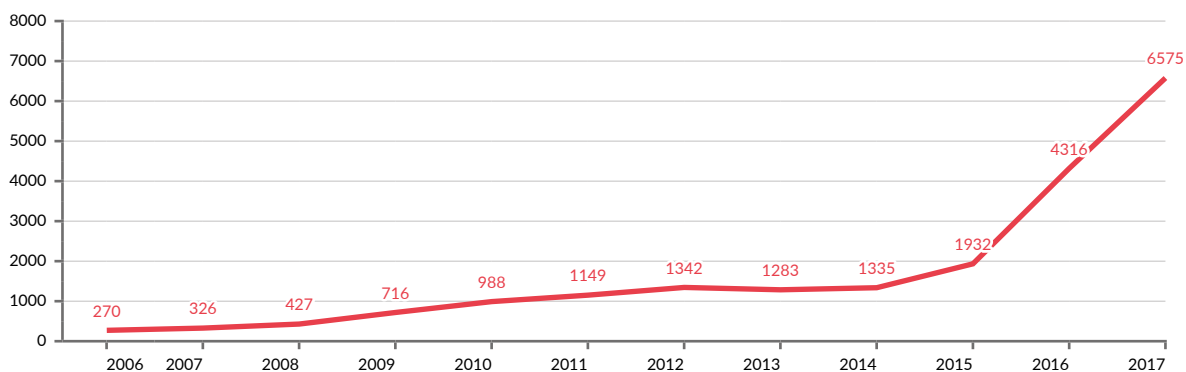
W rozwodach orzeczonych w 2020 r. w 66% przypadków powództwo o rozwód wniosła kobieta. Orzeczenie rozwodu z winy żony nastąpiło w niewiele ponad 3% przypadków, z winy męża – w 13%, a w blisko 80% przypadków sąd nie orzekł winy (GUS, 2021a).

Najczęściej jako przyczynę rozwodu małżonkowie deklarowali niezgodność charakterów (46% wszystkich rozwodów), a następnie zdradę (20%) i alkoholizm (14%; GUS, 2021a).

Długość postępowania sądowego zależy od tego, czy sąd orzeka o winie jednego małżonka (trwa ono wtedy od 7 mies. do roku) lub obydwójga małżonków (najczęściej rok, choć aż w ponad 25% przypadków ponad 2 lata) czy rozwód odbywa się bez orzeczenia o winie (w 40% przypadków od wniesienia powództwa do prawomocnego wyroku upływało najczęściej 2–6 mies.). W porównaniu z 2015 r. w roku 2020 postępowania sądowe trwały dłużej (GUS, 2021a).

Rozwód jest bolesnym doświadczeniem dla dzieci rozwodzającej się pary, które może być spotęgowane, jeśli rozwodzący rodzice nie dochodzą do porozumienia w sprawie opieki (Izdebska, 2008). Ustawodawca przewidział w nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego (kpc) w 2009 r. możliwość kierowania przez sędziów spraw do mediacji, w celu ugodowego rozwiązania kwestii spornych, dotyczących zaspokojenia potrzeb rodziny, alimentów, sposobu sprawowania władzy rodzicielskiej i kontaktów z dziećmi (art. 445 § 2 kpc).

Wykres 12. Postępowania w sprawach rodzinnych w sądach powszechnych zakończone w wyniku postępowania mediacyjnego w latach 2006–2017

Źródło: Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości.

Z danych Ministerstwa Sprawiedliwości⁵ wynika, że liczba postępowań mediacyjnych w sprawach rodzinnych (z wył. nieletnich) w sądach rejonowych systematycznie rośnie (wyk. 12, tab. 8). W roku 2006 spraw zakończonych w wyniku postępowania mediacyjnego było 270, z czego ugodą zakończono 127. W 2017 r. było to, odpowiednio, 6575 i 3887 spraw. Ugody te dotyczyły w ponad połowie przypadków ustalenia wysokości alimentów, w jednej czwartej przypadków ustalenia kontaktów z dzieckiem, a rzadziej ustalenia miejsca zamieszkania małoletniego i sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej.

Tabela 8. Postępowanie mediacyjne w sprawach rodzinnych w sądach rejonowych w latach 2018–2021

Lata	Postępowanie sądowe					Postępowanie pozasądowe				
	Liczba spraw, w których strony skierowano do mediacji na podstawie postanowienia sądu (art. 183 ⁸ § 1 kpc)	Liczba mediacji ogółem	Liczba protokołów złożonych przez mediatorów (art. 183 ¹³ § 2 kpc)	Umorzono postępowanie w wyniku zatwierdzenia ugody zawartej przed mediatorem (art. 183 ¹⁴ § 1 i 2 kpc)	Odmówiono zatwierdzenia ugody w trybie art. 183 ¹⁴ § 3 kpc	Liczba protokołów złożonych przez mediatorów (art. 183 ¹³ § 1 kpc)	Liczba wniosków o zatwierdzenie ugody	Zatwierdzono ugodę		Odmówiono zatwierdzenia ugody w trybie art. 183 ¹⁴ § 3 kpc
								ogółem	w tym przez nadanie klauzuli wykonalności (art. 183 ¹⁴ § 2 kpc)	
2018	6933	6985	6507	2409	33	3837	4974	4869	4195	274
2019	7869	7993	6617	2736	37	2741	3469	3208	2550	131
2020	8166	8303	6119	2648	27	1965	2348	2127	1576	94
2021	8699	8860	6758	3188	32	2363	2648	2364	1654	125

Źródło: Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości.

Od 2018 r. na podstawie postanowienia sądu (art. 183¹ § 2 kpc) coraz częściej w sprawach rodzinnych strony są kierowane do postępowania mediacyjnego. W 2018 r. do mediacji skierowano 6933 sprawy, a w 2021 r. – już 8699, z czego 3188 (45%) zakończono w wyniku ugody.

Ponadto strony coraz częściej wykorzystują pozasądowe postępowania mediacyjne, z których ponad 90% kończy się zawarciem ugody zatwierdzonej przez sąd.

⁵ W 2018 r. zmienił się sposób prezentowania danych dotyczących mediacji w sprawach rodzinnych w Informatorze Statystycznym Wymiaru Sprawiedliwości, dlatego nie można porównać informacji do 2017 r. włącznie z informacjami od 2018 r. – są one przedstawione oddzielnie na wykresie 12 i w tabeli 8.

Alimenty

W 2021 r. sądy okręgowe wydały 32 929 prawomocnych orzeczeń w sprawach o alimenty orzeczone w sprawach o rozwód, w tym 31 381 spraw dotyczyło dzieci. W 2021 r. średnia wysokość alimentów zasądzonych na dziecko wyniosła 1079 zł (tab. 9).

Tabela 9. Prawomocne orzeczenia w sprawach o alimenty (orzeczone w sprawach o rozwód) w 2021 r.

Rodzaje spraw o alimenty	Ogółem	Liczby spraw, w których roszczenie w zakresie alimentów				Wysokość zasądzonych alimentów (ogólna kwota w zł)	Średnia wysokość zasądzonych alimentów w sprawie (kwota w zł)
		uwzględniono w całości, w części i ponad żądanie		zawarto ugodę			
		o zasądzenie pierwszy raz	o zmianę wysokości	o zasądzenie pierwszy raz	o zmianę wysokości		
Razem	32 929	31 368	1561	-	-	35 899 386	1090,2
Zasądzone na rzecz:							
dzieci (w tym małoletnich)	31 381	29 922	1459	x	x	33 861 225	1079,0
małżonków	1183	1110	73	x	x	1 234 878	1043,9
małżonków i ich dzieci	365	336	29	x	x	803 283	2200,8

Źródło: Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości.

Trzydziestego pierwszego maja 2017 r. znowelizowano art. 209 Kodeksu karnego (kk), w którym sprecyzowano przesłanki przestępstwa niealimentacji. Wcześniejsze brzmienie tego artykułu mówiące o „uporczywym uchyłaniu się od obowiązku alimentacyjnego” było na tyle nieprecyzyjne, że wystarczyło nieregularne wpłacanie niewielkich sum, by sądy uznały, że przesłanka uporczywości nie jest spełniona. Obecnie osoba, która nie płaci alimentów, podlega karze już w momencie, gdy łączna wysokość zaległości stanowi równowartość co najmniej trzech świadczeń okresowych. Nowelizacja zaowocowała dynamicznym wzrostem liczby wszczętych postępowań (tab. 10) i osób skazanych z art. 209 kk. W 2015 r. sądy skazały 10 746 osób za niepłacenie alimentów, a w 2019 r. było to 49 131 osób (wyk. 13).

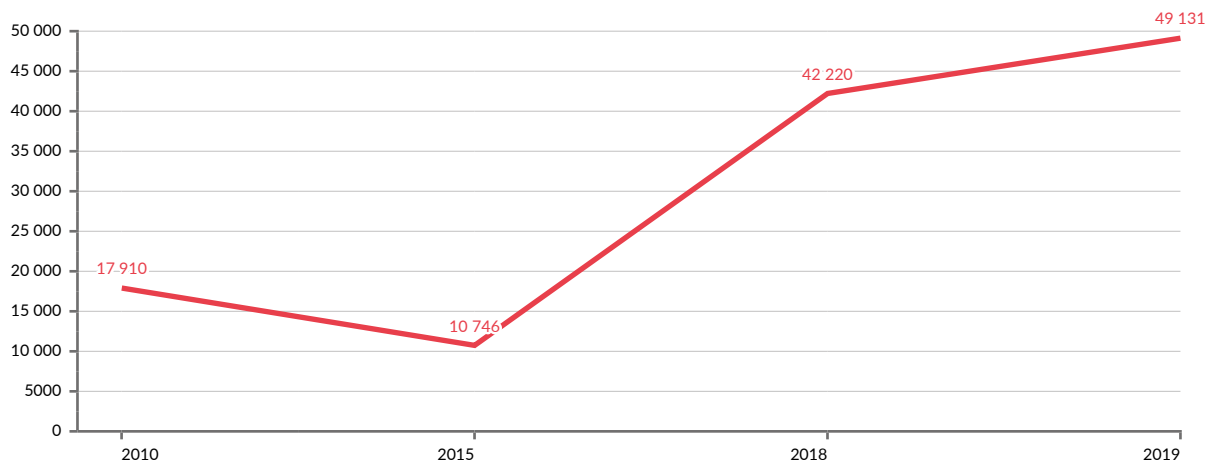
Tabela 10. Postępowania z art. 209 kk w latach 2016–2020

Rok	Liczba postępowań wszczętych	Liczba stwierdzonych przestępstw
2016	16 009	9398
2017*	45 338	16 885
2018	122 156	70 412
2019	91 538	53 194
2020	71 656	41 135

* 31 maja 2017 r. znowelizowano art. 209 kk.

Źródło: statystyka.policja.pl.

Wykres 13. Dorośli prawomocnie skazani z art. 209 kk w latach 2010–2019

Źródło: GUS, 2020, 2022.

Jednocześnie z informacji Krajowego Rejestru Długów (KRD; 2022) z 23 czerwca 2022 r. wynika, że widnieje w nim ponad 286 693 dłużników alimentacyjnych zadłużonych łącznie na przeszło 12,5 mld zł. Mężczyźni stanowią 94% dłużników alimentacyjnych. W opinii ekspertów działających w latach 2016–2020 w Zespole do spraw Alimentów przy Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich nowelizacja art. 209 kk nie przełożyła się na zmniejszenie długu alimentacyjnego rodziców wobec dzieci (Dawidziuk, 2020).

Informacje o świadczeniach z Funduszu Alimentacyjnego przyznawanych w sytuacji nieskuteczności egzekucji alimentów przy jednoczesnej złej sytuacji materialnej rodziny przedstawione są w tym raporcie w rozdziale *Ubóstwo dzieci*.

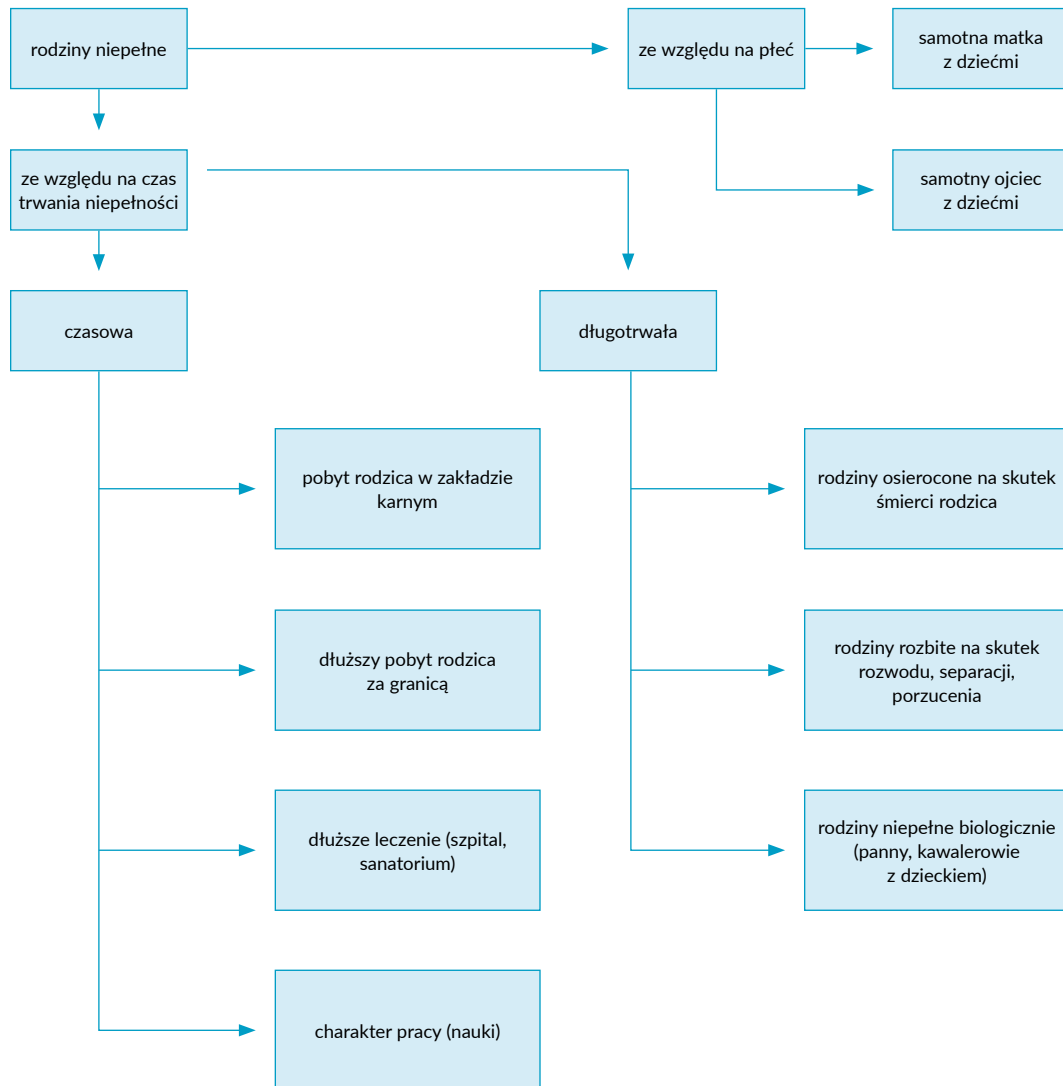
Wybrane typy rodzin

Rodziny monoparentalne

Można wyróżnić kilka typów rodzin niepełnych, przyjmując za kryterium płeć rodzica lub okres rozłąki bądź jej przyczynę (rysunek). Toczy się dyskusja wokół terminologii dotyczącej rodzin niepełnych i poszukiwanie terminu, który nie pociągałby za sobą założenia, że wyłącznie sama niepełna struktura rodziny generuje dysfunkcyjność i ułomność procesu wewnątrzrodzinnej socjalizacji (Włodarczyk, 2021). Obecnie istnieje tendencja, aby rodzinę, w której jeden rodzic opiekuje się dziećmi swoimi lub współmałżonka zamieszkującymi wspólnie z nim, nazywać *monoparentalnością*, *rodziną monoparentalną* lub *monoparentną*, *monorodzinną* bądź *rodziną minimalną* (Iwańska-Siwek, 2020).

Dostępne dane liczbowe dotyczące rodzin monoparentalnych zamieszczono w podrozdziale *Rodziny w Polsce*.

Rysunek. Typologia niepełnego rodzicielstwa z uwzględnieniem przyczyn, czasu nieobecności rodzica oraz płci głowy gospodarstwa domowego

Źródło: Raclaw i Twarkowska, 2013.

Rodziny rozłączone z powodu migracji rodziców

Migracje zagraniczne nie są w naszym kraju zjawiskiem nowym, lecz w ostatnich latach, zwłaszcza po wejściu Polski do UE, mamy do czynienia ze znacznym wzrostem wyjazdów zagranicznych, przede wszystkim w celach zarobkowych.

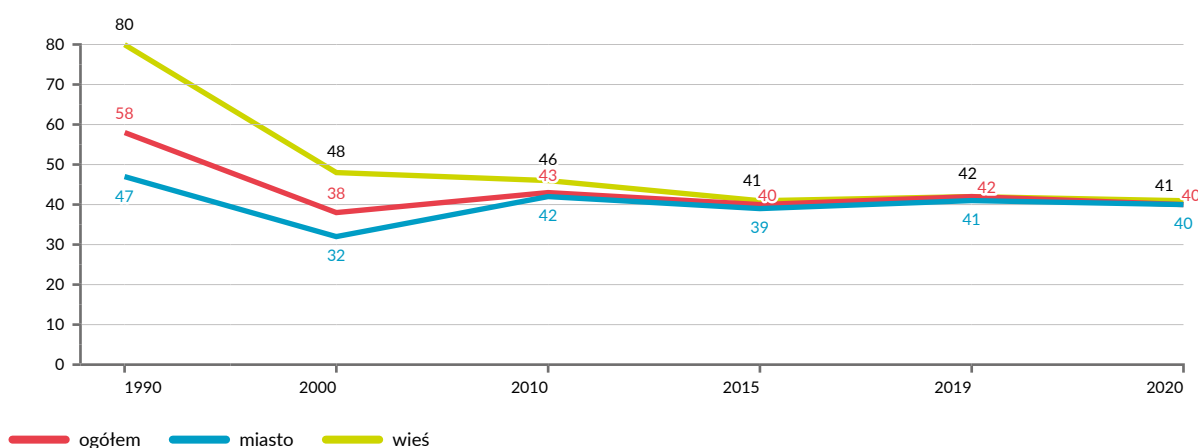
Z szacunków GUS (2021d) wynika, że w 2019 r. poza granicami naszego kraju przebywało czasowo ponad 2,4 mln osób. Dane te dotyczą jedynie osób, które poza granicami Polski przebywały ponad 3 mies., nie uwzględniają więc tzw. pracowników sezonowych, wyjeżdżających na krócej. Wśród osób emigrujących na pobyt czasowy 13,5% stanowią dzieci do lat 19.

Dzieci, które wyjechały z rodzicami lub jednym z nich za granicę, nawet w sytuacji obiektywnej poprawy warunków materialnych, socjalnych czy edukacyjnych, są również narażone na negatywne skutki emigracji. Muszą odnaleźć się w obcej kulturze, zostają pozbawione kontaktów z kolegami i rodziną, która pozostała w kraju, często nie znają języka oraz trudno im nawiązać relacje z rówieśnikami, a do tego zapracowani rodzice poświęcają im zbyt mało czasu. Jednocześnie wyjazd za granicę jest również pewną szansą – dzieci mają m.in. możliwość nauki języka obcego, co może w przyszłości zwiększyć ich szanse na rynku pracy⁶. Znacznie więcej rodzin wybiera jednak opcję wyjazdu jednego rodzica niż obydwojga rodziców i pozostawienia dzieci w kraju. Z badań przeprowadzonych na zlecenie Rzecznika Praw Dziecka w 2014 r. (Walczak, 2014) wynika, że czasowej rozłąki z przynajmniej jednym z rodziców doświadczyła aż jedna piąta badanych uczniów w wieku 10–19 lat. Z tej grupy 68% doświadczyło emigracji ojca, 14,8% – matki, a 17,2% – obydwojga rodziców. Średnia długość wyjazdu ojców była blisko dwukrotnie dłuższa niż matek (7,6 vs 3,9 mies.). Stwarza to swoistą kategorię rodzin niepełnych, z czasową nieobecnością jednego lub obydwojga rodziców. Z jednej strony warunki bytowe takiej rodziny mogą ulec poprawie, z drugiej – wyjazd może jednak wpływać negatywnie na funkcjonowanie dzieci w takich rodzinach i ich poczucie bezpieczeństwa oraz przyczyniać się do problemów wychowawczych, a także zmieniać relacje między współmałżonkami i osłabiać więzi z innymi członkami rodziny (Tarka, 2014)⁷.

Małoletni rodzice

Za małoletnich rodziców uznaje się tych, którzy w chwili narodzin dziecka nie ukończyli 18 r.ż. Od lat 90. XX w. obserwowany jest generalny trend zmniejszania się liczby urodzeń przez bardzo młode matki (z wyjątkiem nieznacznego wzrostu w latach 2008–2010), przy czym spadek ten następował szybciej na wsi niż w mieście.

Wykres 14. Płodność – urodzenia żywe na 1000 kobiet w grupie wiekowej 15–19 lat

Źródło: GUS, 2016, 2021a.

6 Więcej na ten temat: Slany i in., 2014; Ślusarczyk, 2014.

7 Więcej na ten temat: Sordyl-Lipnicka, 2020.

Tabela 11. Urodzenia żywe w 2020 r. wg wieku matki, kobiety w wieku 15–18 lat

Wiek matki	Liczba urodzeń
15 lat i mniej	168
16	482
17	1054
18	1961

Źródło: GUS, 2021a.

W 2020 r. małoletnie mamy urodziły 3665 dzieci (tab. 11). Ojcami zostało 741 mężczyzn poniżej 19 r.ż. Spada liczba spraw o zezwolenie kobietom na zawarcie małżeństwa ze względu na zbyt młody wiek – w 2020 r. orzeczono 144 zezwolenia, a rok później 133 (Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości). W 2020 r. związek małżeński zawarły 122 kobiety w wieku poniżej 18 r.ż. Oznacza to, że ciężarne dziewczyny nie odczuwają presji do wychodzenia za mąż, ale także, że nie korzystają z możliwości uzyskania pełnej zdolności do czynności prawnych i wykonywania władzy rodzicielskiej nad swoimi dziećmi poprzez zawarcie małżeństwa (Dziewanowska, 2019). Biorąc pod uwagę dobro małoletniej matki i jej dziecka, skomplikowaną sytuację prawną i ograniczenia (choćby wynikające z niedojrzałości) w sprawowaniu prawidłowej opieki nad dzieckiem, problem małoletnich rodziców jest dużym wyzwaniem społecznym.

Nieletnie rodzicielstwo wiąże się z dodatkowym (oprócz rodzicielskiego) stresem, jaki przeżywają rodzice, spowodowanym m.in. koniecznością połączenia edukacji z opieką i wychowaniem dziecka, niemożnością samodzielnego utrzymania rodziny i brakiem własnego mieszkania. Nieletni rodzice zazwyczaj są niedojrzali oraz nieprzygotowani emocjonalnie, społecznie i ekonomicznie do roli rodzica. Z powodu nieposiadania pełni praw obywatelskich i prawnych dziecko nieletnich rodziców otrzymuje wyrokiem sądu opiekuna prawnego (może to być np. rodzic nastoletniej matki), który jest odpowiedzialny prawnie za jego opiekę i wychowanie. Szczególnie skomplikowana jest sytuacja małoletnich matek przebywających w placówkach pieczy zastępczej oraz nieletnich umieszczonych

w placówkach wychowawczych i resocjalizacyjnych (np. młodzieżowe ośrodki wychowawcze lub zakłady poprawcze; Dziewanowska, 2019; Skowrońska-Pućka, 2016).

Pary nieheteroseksualne wychowujące dzieci

Trudno precyzyjnie określić liczbę dzieci wychowywanych w Polsce w związkach jedнопłciowych. Istnieje kilka istotnych przeszkód w zbieraniu danych. Po pierwsze informacje o orientacji seksualnej są uznawane za dane wrażliwe, przez co nie zbiera się ich w badaniach powszechnych. Po drugie brak uregulowań prawnych dla par homoseksualnych (i wychowywanych przez nie dzieci) uniemożliwia oparcie się na ogólnodostępnych danych urzędowych. Ponadto z uwagi na silne uprzedzenia w stosunku do osób o orientacji homoseksualnej wiele z nich żyje w ukryciu lub ujawnia informację o swojej orientacji tylko osobom najbliższym. Dane szacunkowe mówią, że w Polsce ok. 46,5 tys. par tej samej płci wychowuje dzieci, choć z pewnością szacunki te – z uwagi na wymienione przeszkody – są zaniżone (Wycisk, 2014). O tego typu związkach mówi się czasem „rodzina z wyboru” (*family of choice*) lub „rodzina tęczowa”, choć w dyskursie publicznym głównego nurtu często, gdy mówi się czy pisze o środowisku LGBT, unika się terminu rodzina, a związki nieheteroseksualne próbuje się przedstawić w oderwaniu od rodziny lub ewentualnie jako pretendujące do miana rodziny alternatywnej (Mizielińska i Stasińska, 2014).

Rodziny, w których funkcje rodzicielskie pełnią osoby tej samej płci, mogą się formować na kilka sposobów. Osoby homoseksualne w różnych momentach swojego życia odkrywają/ujawniają swoją tożsamość seksualną, zdarza się, że tworzą one wcześniej związki heteroseksualne, w których mają dzieci. Kiedy wchodzi z związek z partnerem tej samej płci, wychowują je nadal przy wsparciu nowego partnera. Inne pary decydują się na adopcję, rodzicielstwo zastępcze, inseminację lub zabieg sztucznego zapłodnienia (w Polsce żadna z tych form obecnie nie jest dopuszczona przez prawo – Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o leczeniu niepłodności [Dz.U. 2015 poz. 1087] dopuszcza stosowanie procedur wspomaganą prokreacji wyłącznie u par

heteroseksualnych pozostających w związku małżeńskim albo we wspólnym pożyciu potwierdzonym zgodnym oświadczeniem dawcy i biorczyni).

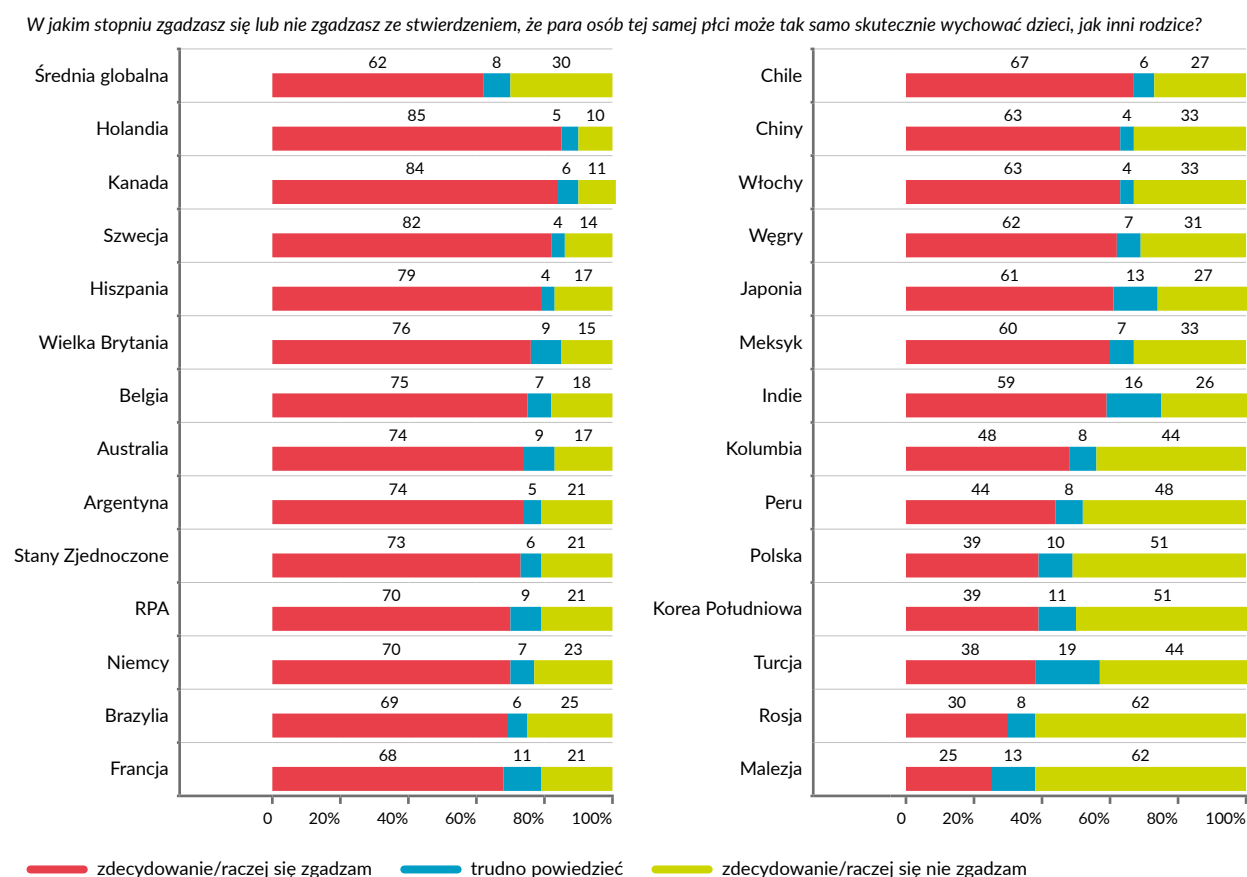
Z raportu przygotowanego przez Polską Akademię Nauk (PAN; Mizielińska i in., 2014) wynika, że w Polsce żyje ok. 2 mln osób homoseksualnych. W badaniach ankietowych prowadzonych przez PAN wśród osób, które przez co najmniej 6 mies. pozostawały w związkach nieheteroseksualnych, 9% badanych twierdziło, że ma dzieci, z których większość urodziła się jednak w poprzednich, heteroseksualnych związkach. Tylko 8% dzieci osób nieheteroseksualnych urodziło się w obecnych związkach homoseksualnych, w znacznej większości tworzonych przez dwie kobiety.

Wśród osób LGBTQA uczestniczących w badaniu pn. *Sytuacja społeczna osób LGBTQA w Polsce* znalazło się 4% osób, które mają dzieci – 2,5% było rodzicem biologicznym, 0,5% – adopcyjnym, a 0,9% – społecznym (rodzicem dla dzieci partnera/partnerki). Spośród całej próby 8,7% badanych planowało zostać rodzicem w przeciągu najbliższych 5 lat (Kampania Przeciw Homofobii i Stowarzyszenie Lambda Warszawa, 2021).

Dzieci z rodzin nieheteroseksualnych są w znacznym stopniu narażone na wykluczenie ze względu na negatywne stereotypy obecne w społeczeństwie i tendencje homofobiczne.

Jak pokazują badania CBOS (2019b), tylko ok. jednej czwartej Polaków uważa pary jedнопłciowe wychowujące wspólnie dziecko za rodzinę. Odsetek ten nie uległ zmianie od 2013 r.

Wykres 15. Poglądy dotyczące rodzicielstwa par tej samej płci według państw

Źródło: Ipsos, 2021.

W 2021 r. w badaniu pn. *LGBT+ Pride 2021 Global Survey* 51% respondentów z Polski odpowiedziało, że *nie zgadza się* lub *raczej się nie zgadza* z twierdzeniem, że para osób tej samej płci może tak samo skutecznie wychować dzieci jak inni rodzice. Pasuje to Polsce wśród krajów o najniższym stopniu przyzwolenia na wychowywanie dzieci przez pary jedнопłciowe (Ipsos, 2021).

Również sytuacja prawna takich rodzin jest skomplikowana. Rodzic niebiologiczny jest w świetle prawa w zasadzie osobą obcą dla dziecka. Nie ma możliwości przysposobienia dziecka przez partnera niebędącego rodzicem biologicznym, co powoduje, że rodzic niebiologiczny nie może podejmować decyzji o istotnych sprawach dziecka, w przypadku śmierci rodzica biologicznego nie ma on prawa do opieki nad dzieckiem, a gdy rodzic niebiologiczny opuści rodzinę, nie ma on obowiązku płacenia alimentów itd. Niejasna sytuacja prawna rodzica niebiologicznego utrudnia mu też współpracę ze szkołą czy ochroną zdrowia – nie jest postrzegany jak pełnoprawny opiekun.

Matki małych dzieci odbywające karę pozbawienia wolności

W polskim prawie karnym ciąży nie jest okolicznością łagodzącą i – inaczej niż w wielu państwach europejskich – nie stanowi obligatoryjnej przesłanki odroczenia kary pozbawienia wolności (Arczewska, 2020).

W Polsce funkcjonują dwa domy dla matki i dziecka przy zakładach karnych – przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu oraz Zakładzie Karnym w Krzywańcu⁸. Powstały one z uwagi na szczególną sytuację pozbawionych wolności ciężarnych i matek małych dzieci. Placówki te zapewniają ciężarnym, matkom i ich dzieciom opiekę medyczną oraz bardzo dobre warunki bytowe. Ponadto umożliwiają skazanym matkom stałą i bezpośrednią opiekę nad swoimi dziećmi. Jeżeli sąd opiekuńczy wyrazi zgodę, mogą w nich przebywać dzieci do ukończenia 3 r.ż. Zanim osadzona trafi do jednego z tych dwóch domów dla matki i dziecka, jest przyjmowana do Zakładu Karnego nr 1 w Grudziądzu, w którym funkcjonuje jedyny w kraju więzienny oddział ginekologiczno-położniczy.

Tabela 12. Liczba dzieci przebywających w Domach dla Matki i Dziecka w Krzywańcu i Grudziądzu w latach 2016–2021

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba dzieci przebywających w DMiD w ZK w Krzywańcu i Grudziądzu	101	115	130	120	114	144
Liczba dzieci urodzonych w ZK w Grudziądzu	33	52	63	64	49	71
Liczba dzieci, w tym liczba dzieci, które wraz z matkami opuściły DMiD	43 (38 dzieci z matkami)	60 (54 dzieci z matkami)	68 (59 dzieci z matkami)	101 (82 dzieci z matkami)	64 (58 dzieci z matkami)	77 (62 dzieci z matkami)

Źródło: Centralny Zarząd Służby Więziennej.

8 Więcej na ten temat: Arczewska, 2020; Teleszewska, 2018.

”

Rodzice nie przejmują się moimi uczuciami. Ich obchodzi tylko to, czy mam dobre oceny. Kiedy mam zły humor i na nic nie mam siły, to robią mi awanturę. Mają do mnie pretensje, że siedzę w swoim pokoju. Jest mi bardzo smutno z tego powodu, ale nie daję im tego po sobie poznać.

Dziewczyna, 17 lat
Z telefonów i maili do 116 111
- telefonu zaufania dla dzieci i młodzieży

Dzieci w rodzinach uchodźczych

W latach 2016–2021 wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej w Polsce złożyło ponad 36 tys. osób (w latach 2008–2015 było ich 78 tys.), w tym ponad 19 tys. osób z Rosji (w tym Czeczenii), 3331 – z Ukrainy, 2810 – z Białorusi, 2046 – z Afganistanu, po ok. 1,5 tys. z Iraku i Tadżykistanu. Spośród tych osób 38% stanowiły dzieci poniżej 13 r.ż., 5% – nastolatki w wieku 14–18 lat, a 57% – osoby dorosłe. Dziewczynki i kobiety stanowiły 89% cudzoziemców⁹.

Dane dotyczące dzieci z Ukrainy szukających w Polsce schronienia w związku wojną w Ukrainie są omówione w rozdziale *Sytuacja dzieci ukraińskich w Polsce*.

Wychowanie i opieka nad dzieckiem

Podział obowiązków domowych

W Polsce od lat zwiększa się liczba osób, które preferują bardziej egalitarny podział obowiązków domowych.

W 2020 r. 58% respondentów (59% kobiet i 57% mężczyzn) opowiadało się za takim modelem rodziny, w którym mężczyzna i kobieta równo dzielą się obowiązkami (o 12 pkt procentowych [pp] więcej niż w 2013 r.). Co ciekawe, w 2013 r. model partnerski był znacznie częściej wybierany jako preferowany przez kobiety (50%) niż przez mężczyzn (43%). Obecnie różnica się zatarła. Dwadzieścia procent respondentów (20% kobiet i 19% mężczyzn) wskazywało rozwiązanie, w którym oboje małżonkowie pracują, a kobieta dodatkowo zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp., a 14% (17% mężczyzn i 11% kobiet) – tradycyjny układ patriarchalny, w którym tylko mąż pracuje, a kobieta zajmuje się domem i dziećmi. Rzadziej jako preferowany jest wskazywany model obciążający głównie kobiety. Odsetek wskazań najbardziej patriarchalnego rozwiązania spadł z 23% do 14% w ciągu ostatnich 7 lat, a odsetek osób uważających za najbardziej pożądaną model nieproporcjonalny żeński spadł w tym samym czasie z 22% do 20% (CBOS, 2020a).

W badaniu CBOS zadano również osobom, które mieszkają z partnerem lub partnerką (w tym z mężem lub żoną), pytanie o to, jaki model rodziny jest aktualnie realizowany w związkach. W porównaniu z 2013 r. więcej respondentów deklarowało partnerski podział obowiązków, zmniejszył się natomiast odsetek osób, w których związkach był realizowany model tradycyjny i nieproporcjonalny zarówno męski, jak i żeński (tab. 14).

⁹ Dane uzyskane w lipcu 2022 r. w Wydziale Analiz i Statystyk Migracyjnych Urzędu ds. Cudzoziemców.

Tabela 13. Preferowany model rodziny w latach 1997–2020 (%)

	Odsetki wskazań respondentów według terminów badań						
	1997	2000	2004	2006	2012	2013	2020
Partnerski – mąż (partner) i żona (partnerka) mniej więcej tyle samo czasu przeznaczają na pracę zawodową i oboje w równym stopniu zajmują się domem i dziećmi	37	38	47	41	48	46	58
Tradycyjny – jedynie mąż (partner) pracuje, zarabiając wystarczająco na zaspokojenie potrzeb rodziny, żona (partnerka) zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	38	42	27	32	22	23	14
Nieproporcjonalny żeński – zarówno mąż (partner), jak i żona (partnerka) pracują zawodowo, mąż (partner) poświęca więcej czasu na pracę zawodową, żona (partnerka) oprócz pracy zawodowej zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	23	19	23	24	27	22	20
Nieproporcjonalny męski – zarówno mąż (partner), jak i żona (partnerka) pracują zawodowo, żona (partnerka) poświęca więcej czasu na pracę zawodową, mąż (partner) oprócz pracy zawodowej zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	–*	–*	–*	–*	–*	6	5
Odwrócony – jedynie żona (partnerka) pracuje, zarabiając wystarczająco na zaspokojenie potrzeb rodziny, mąż (partner) zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	1	0	1	1	1	1	1
Trudno powiedzieć	1	1	1	2	2	2	3

* W tych badaniach kategoria pytania nie uwzględniała modelu nieproporcjonalnego męskiego.

Źródło: CBOS, 2020a.

Tabela 14. Realizowany model rodziny

Model	Odsetki wskazań respondentów w % według lat badań*	
	2013	2020
Partnerski – mąż (partner) i żona (partnerka) mniej więcej tyle samo czasu przeznaczają na pracę zawodową oraz oboje w równym stopniu zajmują się domem i dziećmi	27	37
Tradycyjny – jedynie mąż (partner) pracuje, zarabiając wystarczająco na zaspokojenie potrzeb rodziny, żona (partnerka) zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	20	17
Nieproporcjonalny żeński – zarówno mąż (partner), jak i żona (partnerka) pracują zawodowo, mąż (partner) poświęca więcej czasu na pracę zawodową, żona (partnerka) oprócz pracy zawodowej zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	23	21
Nieproporcjonalny męski – zarówno mąż (partner), jak i żona (partnerka) pracują zawodowo, żona (partnerka) poświęca więcej czasu na pracę zawodową, mąż (partner) oprócz pracy zawodowej zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	8	4
Odwrócony – jedynie żona (partnerka) pracuje, zarabiając wystarczająco na zaspokojenie potrzeb rodziny, mąż (partner) zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	3	1
Ani mężczyzna, ani kobieta nie pracują zawodowo	14	12
Inna sytuacja / Trudno powiedzieć	5	7

* Odpowiedzi respondentów żyjących w związku małżeńskim lub mieszkających z partnerem/partnerką (n = 641).

Źródło: CBOS, 2020a.

Ciekawych wniosków dostarcza porównanie deklaracji respondentów co do modelu preferowanego i realizowanego we własnym związku (tab. 15).

Tabela 15. Preferowany i realizowany model rodziny według wskazań respondentów w 2020 r. (%)

Model	Odstki wskazań respondentów	
	model preferowany	model realizowany
Partnerski – mąż (partner) i żona (partnerka) mniej więcej tyle samo czasu przeznaczają na pracę zawodową i oboje w równym stopniu zajmują się domem i dziećmi	58	37
Tradycyjny – jedynie mąż (partner) pracuje, zarabiając wystarczająco na zaspokojenie potrzeb rodziny, żona (partnerka) zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	14	17
Nieproporcjonalny żeński – zarówno mąż (partner), jak i żona (partnerka) pracują zawodowo, mąż (partner) poświęca więcej czasu na pracę zawodową, żona (partnerka) oprócz pracy zawodowej zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	20	21
Nieproporcjonalny męski – zarówno mąż (partner), jak i żona (partnerka) pracują zawodowo, żona (partnerka) poświęca więcej czasu na pracę zawodową, mąż (partner) oprócz pracy zawodowej zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	5	4
Odwrócony – jedynie żona (partnerka) pracuje, zarabiając wystarczająco na zaspokojenie potrzeb rodziny, mąż (partner) zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci itp.	1	1
Ani mężczyzna, ani kobieta nie pracują zawodowo	-	12
Inna sytuacja / trudno powiedzieć	3	7

Źródło: CBOS, 2020a.

Model partnerski – najczęściej wskazywany w tym badaniu jako preferowany – okazał się realizowany u niespełna dwóch piątych osób gospodarujących z drugą osobą (37%). Model tradycyjny realizowało 17% respondentów, a więc częściej niż był on wskazywany jako preferowany. Najwyższy odsetek zgodności (87%) modelu rodziny preferowanego z realizowanym występuje u osób realizujących model partnerski – wśród nich odsetek zgodności preferencji z rzeczywistością sięgał 87%. Wśród respondentów, których związek opierał się na modelu tradycyjnym lub nieproporcjonalnym żeńskim, prawie połowa badanych była nieusatysfakcjonowana obecną sytuacją i chciałyby realizować model partnerski.

W świetle tych danych można powiedzieć, że między rokiem 2013 a 2020 dokonały się duże zmiany, jeśli chodzi o wzrost akceptacji modelu partnerskiego i uznanie go – w sferze deklaracji – za korzystny dla obu płci (preferowany). Zmiany praktyk w codziennym funkcjonowaniu partnerów w gospodarstwach domowych zachodzą jednak dużo wolniej i nadal w dużej mierze bazują na większej odpowiedzialności kobiety za obowiązki domowe.

Zmienia się także podział ról dotyczących opieki nad dziećmi. Niektórzy badacze właśnie w sferze rodzicielstwa, a ściślej w zmianach w postrzeganiu roli ojca

i zaangażowaniu ojców w czynności opiekuńczo-wychowawcze nad dziećmi, widzą konsekwencje szerokich przemian społecznych w ostatnich dziesięcioleciach – aktywności kobiet na rynku pracy, świadomości praw kobiet i równości płci oraz kształcie współczesnej rodziny. Wyłanianie się nowych wzorców ojcostwa to proces redefiniowania rodzicielstwa i tradycyjnych ról rodzicielskich, w którym tworzy się nowa jakość oparta na założeniu, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni mogą być aktywni zawodowo oraz współdzielić czynności opiekuńczo-wychowawcze i obowiązki domowe (Bierca, 2019). Należy jednak podkreślić, że proces ten zachodzi w różnych grupach społecznych w różnym tempie i zależy od wielu czynników, a wyniki badań społecznych pokazują, że również tutaj deklaracje respondentów idą dalej niż codzienne praktyki w rodzinie.

W deklaracjach większość badanych (86% kobiet i 80% mężczyzn) uznaje, że oboje rodzice powinni mieć jednakowe obowiązki, jeśli chodzi o opiekę nad dziećmi. Ponadto 80% kobiet i 79% mężczyzn uważa, że ojcowie są równie dobrymi opiekunami jak matka, odpowiednio, 80% i 69% sądzi, że poza kwestiami biologicznymi (np. karmienie piersią) obie płcie mogą tak samo dobrze opiekować się dzieckiem do 1 r.ż., a 84% i 78% twierdzi, że małe dziecko

(do 1 r.ż.) w jednakowym stopniu potrzebuje kontaktu z matką i z ojcem. Jeśli jednak chodzi o praktykę, tylko 13% ojców deklaruje, że to oni najczęściej opiekują się dzieckiem, podczas gdy w takiej roli widzi siebie 60% kobiet, a 22% kobiet i 30% mężczyzn zgadza się ze stwierdzeniem, że mężczyzna powinien zarabiać na dom, a kobieta dbać o dom i dzieci (IQS, 2020).

W 16% gospodarstw domowych opieką nad dziećmi zajmuje się tylko kobieta, w 32% – „różnie lub wspólnie” (CBOS, 2018).

W 2022 r. Fundacja Dajemy Dzieciom Się przeprowadziła badanie polskich ojców (Włodarczyk, 2022). Według zdecydowanej większości respondentów matka i ojciec w podobnym stopniu powinni rozmawiać z dzieckiem o jego problemach (85,0%) oraz podejmować ważne decyzje, które go dotyczą (83,7%). W przypadku zabezpieczenia materialnego rodziny równą odpowiedzialność między rodzicami widzi 63,1% ojców, a 29,7% – uważa, że jest to odpowiedzialność głównie ojca.

Jeśli chodzi o obszar opieki nad dzieckiem, ojcowie opowiadają się za równym podziałem zadań przede wszystkim przy zabawie i pomocy w nauce (odpowiednio, 81,6% i 78,2%). W pozostałych przypadkach większość ojców wskazywała na odpowiedzialność obojga rodziców, choć w porównaniu do poprzedniej edycji badania z 2014 r. te odsetki są już coraz mniejsze, a większa część ojców wskazuje na osobną odpowiedzialność matki lub ojca (tab. 16).

Tabela 16. Podział zadań przy opiece nad dzieckiem – deklaracje ojców w latach 2014 i 2022

Czynności	Lata	Głównie matka dziecka	Głównie ojciec dziecka	Matka i ojciec dziecka w podobnym stopniu	Nie wiem / trudno powiedzieć
pielęgnacja niemowlęcia	2014	25,9%	1,8%	71,9%	0,4%
	2022	31,2%	6,3%	60,8%	1,7%
zabawa z dzieckiem	2014	1,4%	2,0%	96,4%	0,2%
	2022	7,9%	8,6%	81,6%	1,9%
uprawianie sportów	2014	0,2%	20,9%	78,3%	0,6%
	2022	4,5%	28,3%	64,8%	2,4%
pomoc w nauce	2014	7,6%	2,0%	89,2%	1,2%
	2022	10,8%	8,3%	78,2%	2,6%
kontakty z wychowawcami/ nauczycielami	2014	14,7%	2,0%	83,1%	0,2%
	2022	16,9%	6,4%	74,9%	1,8%
przygotowywanie posiłków dziecku	2014	34,1%	2,0%	63,2%	0,8%
	2022	28,2%	6,7%	63,6%	1,5%
wizyta u lekarza, opieka nad chorym dzieckiem	2014	16,3%	1,0%	82,1%	0,6%
	2022	17,3%	6,4%	74,4%	1,9%

Źródło: Włodarczyk, 2022.

W 2022 r. ojcowie pytani o podział obowiązków w życiu codziennym ich rodziny częściej niż w 2014 r. wskazywali swoje zaangażowanie we wszystkich obszarach opieki. Szczególnie ciekawa wydaje się zmiana dotycząca opieki nad dzieckiem do 1 r.ż. Większy odsetek ojców nie tylko wskazuje na to, że ojciec powinien być główną osobą zajmującą się pielęgnacją niemowlęcia (z 1,8% w 2014 r. do 6,3% w 2022 r.), jak i faktycznie nią był (jest) (odpowiednio, z ok. 2,8% do ok. 6,6%; tab. 16 i 17).

Tabela 17. Podział zadań przy opiece nad dzieckiem – realizacja w latach 2014 i 2022

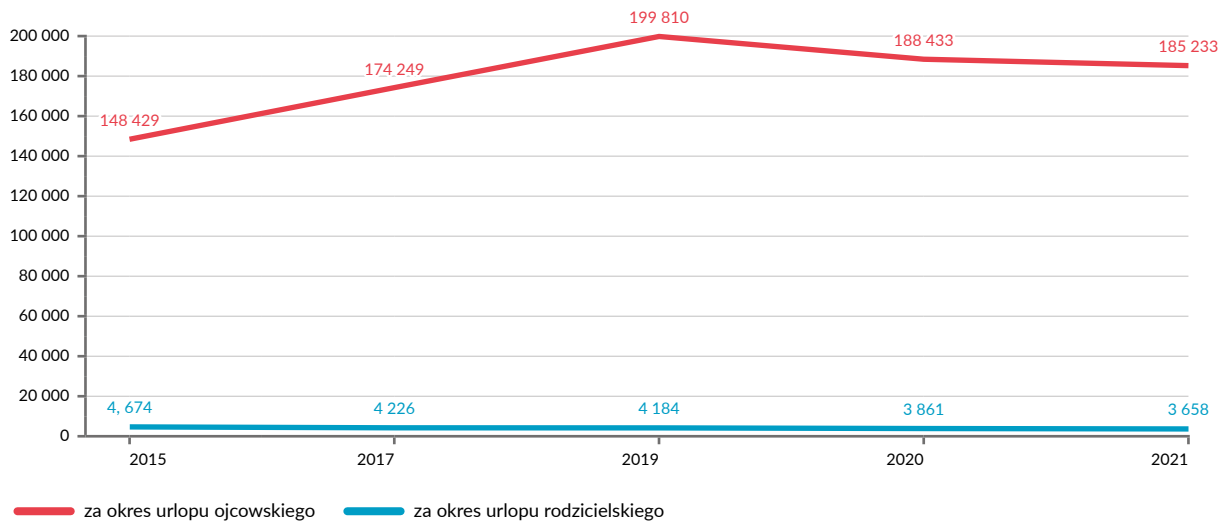
Czynności	Lata	Głównie matka dziecka	Głównie ojciec dziecka	Matka i ojciec dziecka w podobnym stopniu	Nie wiem / trudno powiedzieć
pielęgnacja niemowlęcia	2014	39,0%	2,8%	52,6%	4,6%
	2022	32,4%	6,6%	57,2%	3,7%
zabawa z dzieckiem	2014	8,0%	4,8%	85,9%	1,0%
	2022	8,5%	12,7%	75,2%	3,6%
uprawianie sportów	2014	3,4%	30,7%	58,6%	6,2%
	2022	6,2%	33,0%	55,4%	5,4%
pomoc w nauce	2014	15,3%	5,4%	67,3%	11,0%
	2022	17,0%	11,2%	65,3%	6,5%
kontakty z wychowawcami/ nauczycielami	2014	26,5%	5,4%	57,8%	9,8%
	2022	24,9%	8,8%	63,5%	2,7%
przygotowywanie posiłków dziecku	2014	40,4%	3,8%	54,6%	0,4%
	2022	32,5%	8,7%	56,1%	2,7%
wizyta u lekarza, opieka nad chorym dzieckiem	2014	29,5%	2,4%	67,7%	0
	2022	24,9%	8,8%	63,5%	2,7%

Źródło: Włodarczyk, 2022.

Liczba ojców korzystających z krótkich urlopów ojcowskich znacznie wzrosła między rokiem 2015 a 2021. Korzysta z nich ok. 50% wszystkich ojców dzieci urodzonych w danym roku, ale należy pamiętać, że nie wszyscy ojcowie są do nich uprawnieni. Liczba ojców wykorzystujących część urlopu rodzicielskiego, który jest uprawnieniem obojga rodziców-pracowników, jest bardzo niska w stosunku do liczby korzystających z niego matek i oscyluje wokół 1% wszystkich osób przebywających na urlopie rodzicielskim.

Wykres 16. Liczba ojców pobierających zasiłki związane z urodzeniem dziecka w latach 2015–2021 za okres urlopu ojcowskiego^a i za okres urlopu rodzicielskiego^b

^a Urlop ojcowski – urlop w wymiarze do 2 tygodni do wykorzystania nie później niż do ukończenia przez dziecko 24 miesiąca życia (uprawnienie pracownika niezależne od uprawnień matki dziecka).

^b Urlop rodzicielski – urlop przypadający po urlopie macierzyńskim wykorzystywanym wyłącznie przez matkę, może być wykorzystany: w całości przez jednego z pracowników – rodziców, równocześnie przez oboje pracowników – rodziców lub na zmianę przez oboje rodziców, którzy podzielą między siebie wymiar urlopu (stan prawny na 28 lipca 2022 r.).

Źródło: Portal Statystyczny ZUS (psz.zus.pl).

Mężczyźni mający dzieci do 10 r.ż., którzy skorzystali z urlopów rodzicielskich, jako główne motywy do wzięcia urlopu podawali: chęć pomocy matce dziecka, poczucie równej odpowiedzialności za dziecko i chęć aktywnego uczestniczenia w wychowaniu dziecka. Ojcowie, którzy nie skorzystali z urlopów rodzicielskich, jako główne bariery wskazywali najczęściej: powody finansowe (29%), sprzeciw matki dziecka (21%) i obawę przed utratą pracy (15%; IQS, 2020).

W badaniu ojców z 2022 r. ponad połowa (61,9%) z 920 ojców dzieci urodzonych w roku 2010 lub później skorzystała z urlopu ojcowskiego. Respondenci, którzy nie zdecydowali się na urlop ojcowski, tłumaczyli to przede wszystkim brakiem takiej potrzeby w domu (31,1%), brakiem możliwości w związku z formą zatrudnienia lub obowiązkami w pracy (22,9%) oraz chęcią pracy (17,4%; Włodarczyk, 2022). Może to świadczyć o małej społecznej świadomości dotyczącej znaczenia relacji dziecka z ojcem od samych narodzin.

W licznych badaniach wykazano, że jak najwcześniejsze zaangażowanie ojca w opiekę nad dzieckiem daje ojcom

szansę na zbudowanie z dzieckiem bezpiecznej więzi, która jest podstawą zdrowia psychicznego dziecka. Pomaga też ojcom rozwijać umiejętności pielęgnacyjne i rodzicielskie na wyższym poziomie, daje szansę na poznanie dziecka, jego charakteru, nawyków, upodobań, co sprawia, że ojciec staje się uważniejszym rodzicem i jest w stanie zapewnić dziecku większe bezpieczeństwo emocjonalne na kolejnych etapach jego życia. Im wcześniej ojciec angażuje się w opiekę nad dzieckiem, tym silniejszy okazuje się korzystny wpływ tej opieki na rozwój emocjonalny, budowanie kompetencji społecznych (Sarkadi i in., 2008) i rozwój poznawczy dziecka. Ponadto poprawia to u dziecka wyniki w nauce, poczucie własnej wartości i funkcjonowanie społeczne oraz wiąże się z mniejszą liczbą konfliktów z prawem, rzadszym występowaniem uzależnień w wieku nastoletnim oraz obniżeniem ryzyka zaburzeń psychicznych i podejmowania zachowań autodestrukcyjnych, w tym prób samobójczych (Kuramoto-Crawford i in., 2017). Dodatkowo współdzielenie obowiązków rodzicielskich to wypadkowa kompetencji, takich jak otwarta komunikacja, wyrażanie i rozumienie potrzeb oraz współdziałanie

dla dobra dziecka. W rodzinach współdzielących obowiązki harmonia w związku i niski poziom stresu u obojga rodziców przyczyniają się do kształtowania się u dziecka wzorców przywiązania dających poczucie bezpieczeństwa oraz będących podstawą nawiązywania wartościowych relacji w kolejnych latach. Jest to również czynnik chroniący przed rozwojem depresji okołoporodowej i minimalizującym możliwość wystąpienia relacji o charakterze przemocowym (Forston i in., 2016; Li i in., 2011), w tym stosowania kar fizycznych, a także może przyczynić się do zapobiegania powstawaniu konfliktów w rodzinie (Fundacja Share the Care, 2021).

Łączenie pracy zawodowej z życiem rodzinnym

Warunki ułatwiające łączenie pracy zawodowej z rolą rodzicielską można podzielić na trzy grupy: warunki instytucjonalne (rozwiązania z zakresu polityki prorodzinnej), warunki strukturalne (cechy rynku pracy – dostępność zatrudnienia, utrzymania pracy, elastycznych form pracy itd.) i kulturowe (postrzeganie ról kobiet i mężczyzn). Analizy pokazują, że Polska pod względem ułatwiania godzenie ról zawodowych i rodzicielskich przez lata była w tyle za wieloma państwami europejskimi.

Tabela 18. Przykłady działań z zakresu polityki rodzinnej wprowadzone w Polsce w XXI w.

Rok	Działania
2010	Wprowadzenie urlopu ojcowskiego (początkowo tygodniowego, od 2012 r. dwutygodniowego)
2011	Ustawa żłobkowa i program „Maluch” (wsparcie samorządów mające na celu zwiększenie dostępności instytucjonalnych form opieki dla dzieci do 3 r.ż.)
2013	Wprowadzenie urlopu rodzicielskiego (32 tygodnie przy urodzeniu jednego dziecka)
2013	Program „Przedszkole za złotówkę”
2013	Program „Leczenie Niepłodności Metodą Zapłodnienia Pozaustrojowego”
2014	Karta Dużej Rodziny
2014	Program „Mieszkanie dla Młodych” (zakończony w 2018 r.)
2015	„Kosiniakowe” – świadczenie w wysokości 1000 zł wypłacane przez 12 miesięcy po urodzeniu dziecka, mogą się o nie ubiegać matki i ojcowie (ojcowie na określonych warunkach), którzy nie otrzymują zasiłku macierzyńskiego
2015	Zasada „złotówka za złotówkę” – zasiłek rodzinny wraz z dodatkami będzie przyznawany nawet po przekroczeniu kryterium dochodowego (kwota zasiłku rodzinnego będzie wtedy pomniejszana o kwotę przekroczenia)
2016	Program „Rodzina 500+”
2016	Brak kontynuacji rządowego programu „Leczenie niepłodności metodą zapłodnienia pozaustrojowego”
2016	„Program kompleksowej ochrony zdrowia prokreacyjnego”
2018	Program „Dobry Start” (300 zł jednorazowego wsparcia dla wszystkich uczniów rozpoczynających rok szkolny, bez względu na dochód w rodzinie)
2019	Modyfikacja programu „Rodzina 500+” (wypłata świadczenia na każde dziecko bez kryterium dochodowego)
2019	program „Mama 4+” (emerytura specjalna dla kobiet, które urodziły i wychowały minimum czworo dzieci)

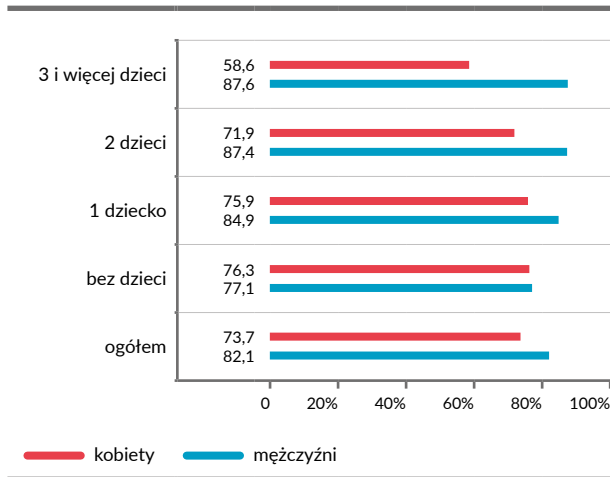
Źródło: Sikorska, 2021.

Chociaż w ostatnich latach są wprowadzane różne rozwiązania z zakresu polityki rodzinnej, to eksperci zwracają uwagę na brak spójności i doraźność wielu inicjatyw. O ile systematyczny wzrost liczby miejsc opieki nad dziećmi do lat 3 wspiera łączenie pracy zawodowej z rodzicielstwem, o tyle np. wydłużenie urlopu macierzyńskiego i wprowadzenie urlopu rodzicielskiego w formie fakultatywnej¹⁰ może pogłębiać nierówności w sytuacji kobiet oraz mężczyzn na rynku pracy, a także wzmacniać tradycyjny podział obowiązków domowych i opiekuńczych (Sikorska, 2021).

Polacy nadal należą do narodów pracujących najwięcej godzin w tygodniu – w przypadku 91% zatrudnionych jest ich 40 i więcej. Dla porównania, w Danii odsetek ten wynosi 20% ogółu zatrudnionych. W Danii w grupie wiekowej 25–54 lat 40 i więcej godzin w tygodniu pracuje 30% mężczyzn i 16% kobiet, w Polsce – 96% mężczyzn i 89% kobiet (OECD, 2022b).

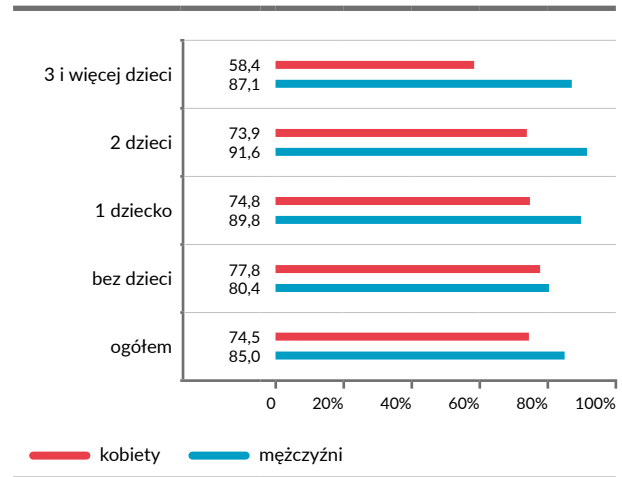
W Polsce według danych Eurostatu wskaźnik zatrudnienia w grupie wiekowej 25–49 lat w 2021 r. wyniósł 82,1% dla ogółu mężczyzn i 73,7% dla ogółu kobiet (w 2015 r. wynosił on, odpowiednio, 86,4% i 74,5%). Średni wskaźnik w Unii Europejskiej w tej grupie wiekowej to 85,0% dla mężczyzn i 74,5% dla kobiet (wyk. 17 i 18).

Wykres 17. Wskaźnik aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn w wieku 25–49 lat w Polsce w 2021 r. według liczby dzieci (%)

Źródło: Eurostat.

Wykres 18. Średnie wskaźniki aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn w wieku 25–49 lat w państwach Unii Europejskiej w 2021 r. według liczby dzieci (%)

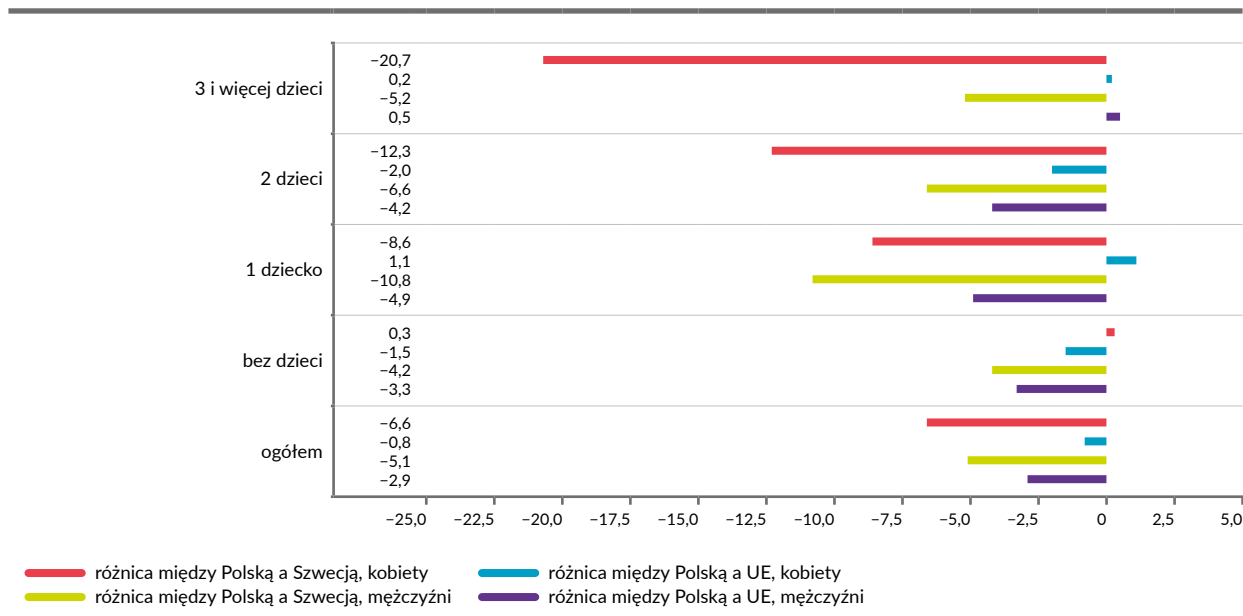

Źródło: Eurostat.

Różnica między zatrudnieniem mężczyzn i kobiet zwiększa się wraz ze wzrostem liczby dzieci. Ten wzorzec, choć w różnym nasileniu, obserwuje się w zdecydowanej większości państw UE, również w Polsce.

¹⁰ Regulacje dotyczące urlopu ojcowskiego mają się zmienić, ponieważ do sierpnia 2022 r. Polska zobowiązana jest wprowadzić do porządku prawnego przepisy Dyrektywy *work-life balance* mającej na celu m.in. efektywne godzenie życia zawodowego z życiem rodzinnym.

Wykres 19. Różnice we wskaźnikach aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn w wieku 25–49 lat między Polską a Szwecją oraz Polską a Unią Europejską, w 2021 r. (pkt proc.)

Źródło: oprac. własne na podstawie Eurostat [LFST_HHEREDCH__custom_3197936].

Polki z jednym lub trójką i więcej dzieci pracują w Polsce częściej niż przeciętnie w UE (porównując do kobiet o takiej samej liczbie dzieci). W przypadku mężczyzn – z wyjątkiem ojców trzech i więcej dzieci – ich aktywność zawodowa w Polsce jest natomiast niższa niż w UE. Porównanie wskaźników aktywności zawodowej Polek i Polaków ze Szwecją, państwem o jednym z najwyższych wskaźników aktywności zawodowej w Europie i licznych rozwiązaniach systemowych wspierających rodziców, pokazuje, jak duże znaczenie mogą mieć te rozwiązania. Aktywność zawodowa Polaków bez względu na sytuację rodzinną jest niższa niż w Szwecji, natomiast bezdzietne Polki są częściej aktywne zawodowo niż Szwedki, ale różnica ta wynosi zaledwie 0,3 pp. Wraz z liczbą dzieci wzrasta bierność zawodowa Polek w porównaniu ze Szwedkami. Różnica między matkami trojga i więcej dzieci aktywnymi zawodowo w Polsce i Szwecji wynosi ponad 20 pp.

Ważnym aspektem godzenia pracy i życia rodzinnego jest możliwość zatrudnienia w niepełnym wymiarze godzin. Nie jest ona jednak równo rozłożona między kobiety i mężczyzn – w 2020 r. w UE w niepełnym wymiarze godzin pracowało 30% zatrudnionych kobiet w porównaniu z 8% – mężczyzn. Wartości te różniły się w poszczególnych

państwach członkowskich – z najwyższym odsetkiem kobiet pracujących w niepełnym wymiarze godzin w Holandii (76%), Niemczech (48%), Austrii (47%) i Belgii (40%) oraz mężczyzn – w Holandii (29%), Danii (15%) i Szwecji (14%). Najniższy odsetek pracujących w niepełnym wymiarze godzin zarówno kobiet, jak i mężczyzn zaobserwowano w Bułgarii (2% w przypadku obu płci). Według danych Eurostatu w Polsce w 2020 r. wyniósł on, odpowiednio, 8,9% i 3,4%.

Pandemia COVID-19 wywarła ogromny wpływ na rynek pracy oraz aktywność zawodową kobiet i mężczyzn. W kontekście godzenia życia zawodowego z rodzinnym szczególnie warto odnotować spopularyzowanie – zwłaszcza w niektórych typach środowisk pracy – pracy zdalnej, wykonywanej z domu oraz wyzwania związane z łączeniem pracy zawodowej z opieką nad dziećmi, które uczyły się zdalnie w domu lub miały ograniczony dostęp do instytucji opiekuńczo-wychowawczych. Według danych GUS, w IV kwartale 2000 r. 1609 tys. osób, tj. 9,7% ogółu pracujących, pracowało z domu, w tym częściej kobiety niż mężczyźni (odpowiednio, 10,9% i 8,1%). W badaniu rodziców dzieci szkolnych przeprowadzonym na zamówienie platformy Librus wykazano, że w 2021 r. 41% rodziców

wykonywało pracę w trybie stacjonarnym, w siedzibie firmy, a pozostali pracowali wyłącznie zdalnie lub w trybie mieszanym. Większość respondentów (67,2%) wskazała, że pandemia doprowadziła do przeorganizowania pracy w zakresie zarówno czasu pracy, jak i wykonywanych obowiązków służbowych. Tylko ok. co trzeci pracujący rodzic (27,9%) wskazał, że pandemia nic nie zmieniła w jego życiu zawodowym (Szczudlińska-Kanoś i Marzec, 2021). Z kolei w badaniu kobiet zatrudnionych w przedsiębiorstwach na różnych stanowiskach stwierdzono, że 43% respondentek pracowało zdalnie na cały etat, podczas gdy przed pandemią było to zaledwie 4% (Deloitte, 2021).

W kontekście charakteru aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn oraz podziału obowiązków opiekuńczych i nieodpłatnej pracy w domu w rodzinie zwiększony dostęp do możliwości świadczenia pracy zdalnej niekoniecznie wpływa korzystnie na równość płci. W badaniach wykazano, że w zależności od tego „czyja” praca zawodowa została przeniesiona do domu, rozwiązanie to może pogłębiać nierówności między kobietami i mężczyznami lub sprzyjać bardziej egalitarnym podziałom pracy w rodzinie (Binder, 2022).

Wyzwania dotyczące łączenia aktywności zawodowej z życiem rodzinnym nie dotyczą wyłącznie opieki nad dziećmi, ale coraz częściej także nad osobami starszymi i innymi członkami rodziny. Wraz z dłuższym trwaniem życia i późniejszym średnim wiekiem urodzenia dziecka coraz więcej osób wychowujących małe dziecko jest jednocześnie przedstawicielem pokolenia „sandwich”, czyli pokolenia dorosłych udzielających różnych form wsparcia swoim młodszym i najstarszym bliskim (Klimczuk, 2017).

Konieczność opiekowania się dziećmi lub inne obowiązki rodzinne są wskazywane jako przyczyna bierności zawodowej przez ponad 75% biernych zawodowo kobiet (Magda, 2020).

Wyniki przeprowadzonego przez Forum Odpowiedzialnego Biznesu badania na ogólnopolskiej próbie pokazuja, że 52% dorosłych Polek i Polaków łączy pracę z opieką: 26% – opiekuje się dziećmi do 7 r.ż., 23% – opiekuje się dziećmi w wieku 8–14 lat, 8% – opiekuje się osobą starszą, a 4% – kimś bliskim z niepełnosprawnością lub przewlekłe chorym. Główną rolę w opiece na dziećmi odgrywa 53% kobiet w porównaniu z 22% mężczyzn, przy

czym 22% kobiet w porównaniu z 12% mężczyzn sprawuje ją samodzielnie. Główną rolę w opiece nad osobami dorosłymi odgrywa 40% kobiet w porównaniu z 37% mężczyzn, przy czym 37% kobiet w porównaniu z 26% mężczyzn sprawuje ją samodzielnie. W 2020 r. utracone korzyści gospodarcze wynikające z bierności zawodowej będącej skutkiem opieki domowej wyniosły 252 mld zł (Forum Odpowiedzialnego Biznesu, 2022).

Koncepcją wyjaśniającą, dlaczego łączenie ról rodzicielskich i zawodowych w Polsce pozostaje trudne mimo pojawiających się makrorozwiązań promujących równowagę, może być „solwatacja społeczna”, czyli „rozpuszczanie się” porządku prawnego narzuconego przez państwo w substancji społecznej” (Sarnowska i in., 2020). Jej autorki wskazują, że wobec słabości instytucji państwa (uwarunkowań na poziomie makro – m.in. niespójności polityki rodzinnej i sprywatyzowania usług opiekuńczych), największy wpływ na decyzje podejmowane na poziomie mikro, czyli codzienne wybory pracujących rodziców, mają uwarunkowania na poziomie mezo – instytucje pracy oraz sieci społeczne w miejscu pracy i poza nim. To od instytucji pracy zależy, w jaki sposób będzie (lub nie będzie) wprowadzać zasady *work-life-balance* i równego traktowania, jak jest postrzegany pracownik w wieku reprodukcyjnym w zależności od płci itd. Sieci społeczne decydują o tym, jakie wybory są możliwe czy akceptowane oraz jakie wsparcie ze strony innych osób jest dostępne.

Dostępność miejsc opieki i wczesnej edukacji dla dzieci do lat 3

Opieka nad dziećmi w wieku do lat 3 może być organizowana w formie żłobka lub klubu dziecięcego, a także sprawowana przez dziennego opiekuna bądź nianię. Zadania z zakresu opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 są zadaniem własnym gminy¹¹.

Na koniec 2020 r. instytucje opieki – żłobki, kluby dziecięce oraz dzienni opiekunowie – funkcjonowały w 1131 gminach, czyli w 47% wszystkich gmin w Polsce (na koniec

11 Reguluje to Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz.U. 2011 Nr 45 poz. 235).

2019 r. było to 1039 gmin, co stanowiło 42%, podczas gdy na koniec 2015 r. – 26%). Instytucje te funkcjonowały w 483 gminach wiejskich, tj. w 31% wszystkich gmin wiejskich (na koniec 2019 r. było to 396 gmin, co stanowiło 25% wszystkich gmin wiejskich, a na koniec 2015 r. – 189 gmin wiejskich, tj. 12% wszystkich gmin wiejskich).

Objętych opieką tych placówek w 2020 r. było 25,6% dzieci w wieku 1–3 lat, podczas gdy w 2010 r. było to zaledwie 2,6% dzieci.

Tabela 19. Liczba instytucji i liczba miejsc opieki nad dziećmi do lat 3 w tych instytucjach w latach 2011–2020

Rok	Liczba instytucji				Liczba miejsc opieki			
	ogółem	żłobki	kluby dziecięce	dzienni opiekunowie	ogółem	żłobki	kluby dziecięce	dzienni opiekunowie
2011	571	523	48	0	32 053	31 844	209	0
2012	926	791	105	30	39 967	39 236	652	79
2013	1511	1243	212	56	56 042	53 032	2890	120
2014	2493	1667	384	442	71 386	65 081	5764	541
2015	2990	1967	453	570	83 960	75 756	7389	815
2016	3451	2272	515	664	95 419	86 185	8332	902
2017	4271	2616	629	1026	111 348	99 255	10 756	1337
2018	5080	3155	676	1249	144 922	126 592	11 871	6459
2019	5982	3671	733	1578	172 208	149 388	13 545	9275
2020	6356	3985	795	1576	189 269	164 843	14 982	9444

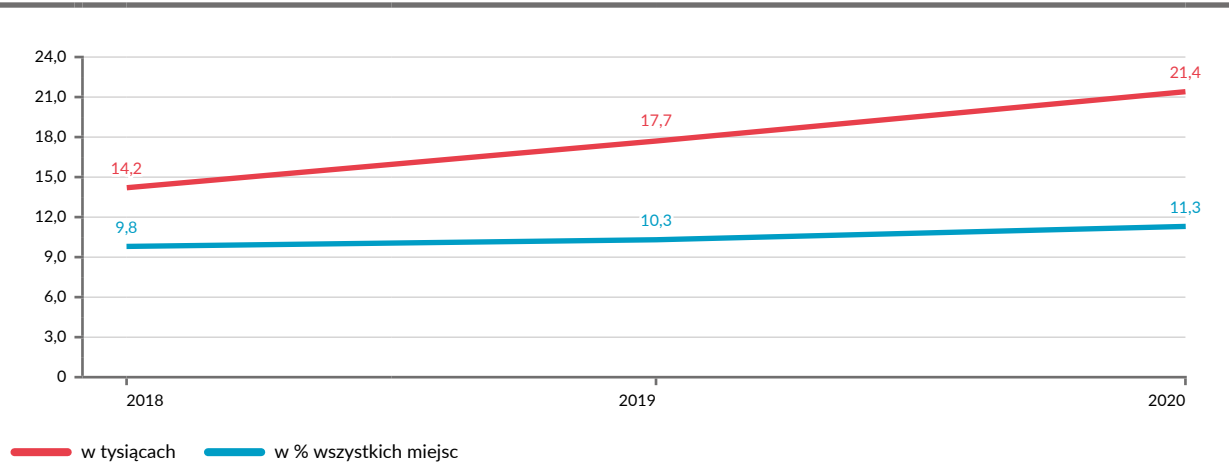
Źródło: Sprawozdania z wykonywania zadań z zakresu opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 w latach 2011–2020. Sprawozdania z lat 2011 i 2012 nie ujmują liczby miejsc w podmiotach niepublicznych.

W 2020 r. o ok. 6% wzrosła liczba instytucji opieki nad dziećmi w wieku do 3 lat. Na koniec 2020 r. funkcjonowało 6356 instytucji (na koniec 2019 r. – 5982), z tego 3985 żłobków (3671), 795 klubów dziecięcych (733) i 1576 dziennych opiekunów (1578).

W 2020 r. instytucje opieki – żłobki, kluby dziecięce i dzienni opiekunowie – oferowały łącznie ok. 189,3 tys. miejsc, podczas gdy w 2019 r. było ich ok. 172,2 tys. Najwięcej miejsc opieki, bo ok. 81,1%, oferowały – tak jak w latach poprzednich – żłobki.

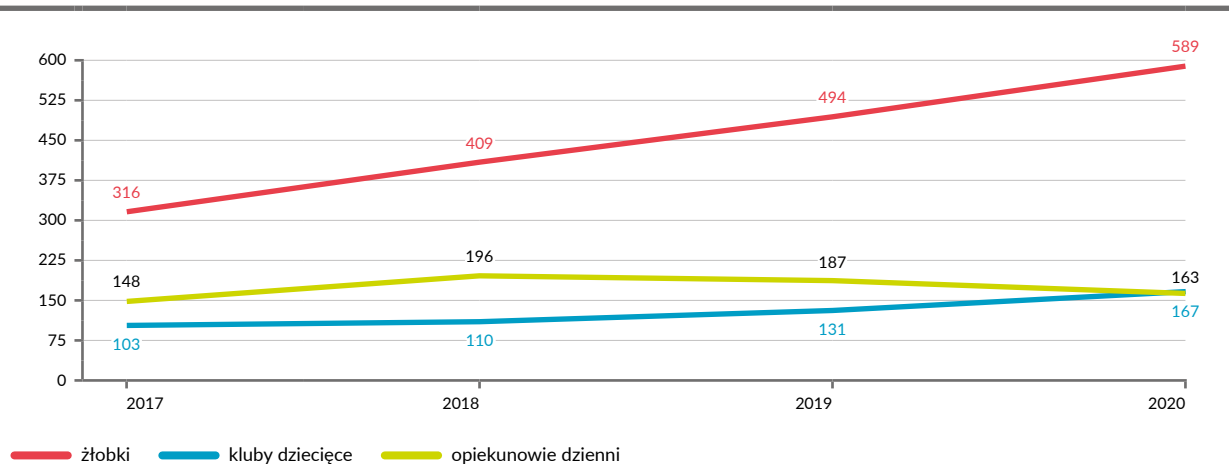
W gminach wiejskich w 2020 r. funkcjonowało 919 instytucji, co oznacza wzrost o 13,2% (2019 r. – 812), z tego 589 żłobków (494), 167 klubów dziecięcych (131) i 163 dziennych opiekunów (187). Oferowały one ok. 21,4 tys. miejsc. O ile w wartościach bezwzględnych liczba miejsc opieki na wsi wydaje się wzrastać dynamicznie, o tyle w odniesieniu do ogólnej liczby dostępnych miejsc opieki progres jest niewielki. Miejsca dostępne na wsi stanowią ok. 11% wszystkich miejsc opieki nad dziećmi do 3 lat. Tymczasem odsetek dzieci urodzonych na wsi wynosi ok. 40% wszystkich urodzeń.

Wykres 20. Miejsca opieki nad dziećmi do 3 lat w gminach wiejskich

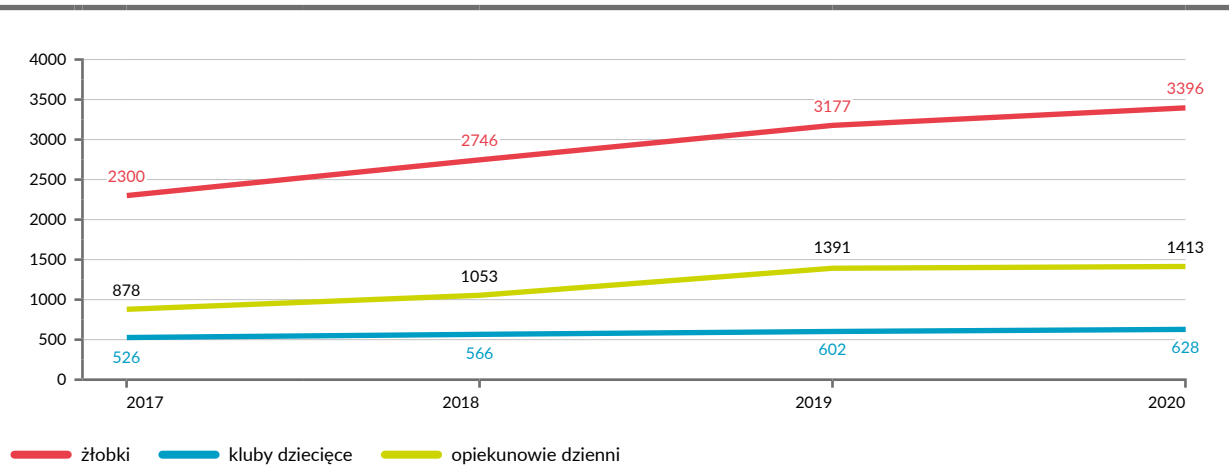
Źródło: Sprawozdania Rady Ministrów z realizacji ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 w latach 2017–2020.

Wykres 21. Liczba instytucji opieki nad dziećmi do 3 lat w gminach wiejskich w latach 2017–2020

Źródło: Sprawozdania Rady Ministrów z realizacji ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 w latach 2017–2020.

Wykres 22. Liczba instytucji opieki nad dziećmi do 3 lat w gminach miejskich w latach 2017–2020

Źródło: Sprawozdania Rady Ministrów z realizacji ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 w latach 2017–2020.

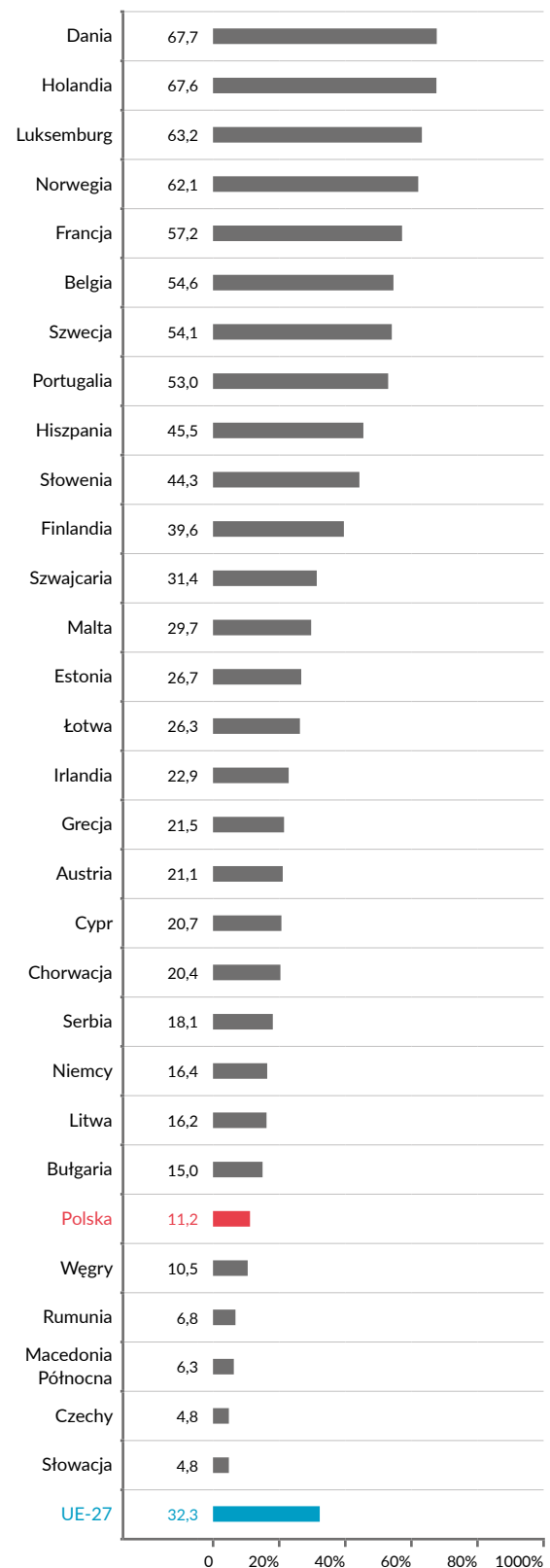

Jak widać na wykresach 21 i 22, rozwój instytucjonalnej opieki nad dziećmi do 3 r.ż. bazuje przede wszystkim na żłobkach. Spada liczba dziennych opiekunów, przede wszystkim na terenach wiejskich. Z danych Rady Ministrów wynika, że w 2020 r., tak jak w latach ubiegłych, gminy zarówno miejskie, jak i wiejskie zgłaszały największe zapotrzebowanie na żłobki. Do końca 2030 r. wskaźnik objęcia opieką instytucjonalną dzieci w wieku do 3 lat ma wynieść 33%. Jeśli nie zostaną podjęte kroki, aby zdiagnozować swoiste potrzeby gmin wiejskich (np. gęstość zaludnienia, problem wykluczenia komunikacyjnego), dysproporcja w liczbie i dostępności miejsc opieki na terenach wiejskich może się pogłębiać. Pewnym rozwiązaniem wydaje się popularyzacja instytucji opiekuna dziennego. Ta forma opieki jest elastyczna, łatwo ją wprowadzić bez nakładów o charakterze infrastrukturalnym, co jest istotne szczególnie w kontekście zmiennego zapotrzebowania na opiekę nad małymi dziećmi, a także umożliwi ona zorganizowanie opieki dla niewielkiej liczby dzieci, aktywizację zawodową opiekunów małych dzieci oraz zapewnienie opieki w domowych warunkach i kameralnej grupie (Moroń, 2016). Spadek liczby dziennych opiekunów świadczy jednak o tym, że rozwój tej formy opieki wymaga systemowego wsparcia.

Oprócz dzieci z terenów wiejskich grupą objętą opieką w niewielkim stopniu są dzieci z niepełnosprawnościami i wymagające szczególnej opieki. W 2020 r. stanowiły one zaledwie ok. 0,9% (1,3 tys.) wszystkich dzieci korzystających z opieki w żłobkach i klubach dziecięcych.

Mimo że rośnie oferta miejsc opieki nad dziećmi do lat 3 to na tle innych krajów Polska zajmuje wciąż jedno z ostatnich miejsc pod względem ich dostępności.

Wykres 23. Odsetek dzieci do 3 r.ż. objętych opieką w instytucjach opieki nad dziećmi do lat 3 w 2020 r.

Źródło: Eurostat (Children in formal childcare or education by age group and duration).

Zakończenie

Mimo zmieniającej się struktury rodziny i przeobrażeń relacji wewnątrzrodzinnych, rodzina – tak jak ją rozumieją respondenci – zajmuje od lat niezmiennie pierwsze miejsce wśród wartości, które Polacy cenią najwyżej. W badaniach ankietowych przeprowadzonych przez CBOS w lutym 2019 r. na szczęście rodzinne jako istotną wartość w swoim życiu wskazało 80% Polaków (wybór z narzuconej listy odpowiedzi), o 2 pp więcej niż w latach 2008 i 2013. Nadal większość badanych (87%) twierdziła, że człowiekowi do pełni szczęścia potrzebna jest rodzina (w 2013 r. – 85%). Odsetek ten był niższy (różnica 5 pp) w porównaniu z badaniami z 2008 r. (CBOS, 2019). W innym badaniu CBOS, dotyczącym wartości cenionych przez Polaków w kontekście pandemii COVID-19 i przeprowadzonym w pierwszej połowie listopada 2020 r., w odpowiedziach respondentów na pytanie, co jest dla nich w życiu najważniejsze, rodzina znalazła się na drugim miejscu (39% odpowiedzi), po zdrowiu (47%). Biorąc jednak pod uwagę inne wypowiedzi dotyczące rodziny i jej członków (najczęściej w odpowiedziach pojawiały się dzieci i zdrowie rodziny – po 3%, a następnie dobro rodziny, pomyślność rodziny oraz szczęście rodziny, najbliższych – po 2%), można stwierdzić, że wartości rodzinne wśród najważniejszych dla siebie wymieniło 47% badanych, czyli tyle samo co zdrowie (CBOS, 2020b).

Według Żurek (2017), umieszczanie rodziny na szczycie hierarchii wartości jest typowe dla większości społeczeństw na świecie. Trudno jest jednak ocenić, czy za uznawaniem rodziny za wartość bardziej kryje się siła więzi emocjonalnych, siła skryptu kulturowego określająca rodzinę jako najbardziej znaczące dla jednostki środowisko, dopełniające jej społeczną tożsamość czy też to, iż rodzina zaspokaja wiele potrzeb jednostki (Żurek, 2017). Pojawia się również pytanie o desygnat rodziny, którą za wartość uznają Polacy. Czym jest rodzina wskazywana jako wartość? Badania wykazują, że Polacy coraz szerzej definiują rodzinę, a więc poszerza się jej „strukturalne” rozumienie. Rośnie liczba osób, które za rodzinę uznają pary heteroseksualne bez ślubu wychowujące dzieci – w 2019 r. uważało tak 83% badanych (71% w 2008 r. i 78% w 2013 r.). Ponad trzy czwarte badanych (78%) uznaje za rodzinę także osoby pozostające w związku nieformalnym (konkubincie) wspólnie wychowujące dzieci z poprzednich związków (w 2013 r. 67%). W porównaniu z 2013 r. nie zmienił się odsetek respondentów uznających za rodzinę parę homoseksualną wychowującą dziecko/dzieci (23%; CBOS, 2019).

”

Mam 17 lat i jestem transchtópakiem. Rodzice tego nie przyjmują do wiadomości, ale nie to jest najgorsze. Tata ciągle mnie poniża i przezywa. Straszy mnie, że mnie, że mnie wyrzuci z domu. Chciałbym, żeby traktował mnie normalnie.

Chłopak, 17 lat

*Z telefonów i maili do 116 111
– telefonu zaufania dla dzieci
i młodzieży*

Jak pisze Slany:

przemiany te [jak ludzie rozumieją rodzinę, jak to rozumienie wprowadzają w czyn i jak pokazują w przestrzeni publicznej – przyp. aut.] nie oznaczają, że rodzina nie jest potrzebna, ale raczej że ludzie inaczej radzą sobie z realizowaniem potrzeb obejmujących sferę prywatną. Rozrost nowych rodzin i form stanowienia więzi rodzinnych bezsprzecznie dokumentuje, że ludzie chcą żyć w rodzinach i nadal w nich żyją, tylko należy je szerzej, inkluzywniej rozumieć. (2013)

Wracając do zacytowanej we wstępie Konwencji o prawach dziecka, warto zaznaczyć, że nie definiuje ona struktury rodziny, natomiast akcentuje jej cechy konieczne dla rozwoju i dobra dziecka. Bez względu na różnorodność form życia rodzinnego i zmiany w praktykach rodzinnych we współczesnej Polsce perspektywa ochrony praw dziecka oznacza, że obok pytania o to, czym jest współczesna rodzina, mamy także pytać, czy i w jaki sposób mieści w sobie „atmosferę szczęścia, miłości i zrozumienia, oraz pokój, godność, tolerancję, wolność, równość i solidarność”.

Bibliografia

- Adamski, F. (2002). *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Arczewska, M. (2020). Więzienne matki. Pomiedzy zachowaniem przywiązaniowym a transmisją międzypokoleniową. *Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne*, 42, 9–37.
- Bierca, M. M. (2019). *Nowe wzory ojcostwa w Polsce*. Borgis.
- Binder, P. (2022) Praca zdalna w czasie pandemii i jej implikacje dla rodzin z dziećmi – badanie jakościowe. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 18(1), 82–110. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.18.1.05>
- CBOS. (2013a). *Spoleczne oceny alternatyw życia małżeńskiego*. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- CBOS. (2018). *Kobiety i mężczyźni w domu*. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- CBOS. (2019a). *Stosunek Polaków do rozwodów*. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- CBOS. (2019b). *Alternatywne modele życia rodzinnego w ocenie społecznej*. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- CBOS. (2019b). *Rodzina – jej znaczenie i rozumienie*. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- CBOS. (2019c). *Preferowane i realizowane modele życia rodzinnego*. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- CBOS. (2020a). *Modele życia małżeńskiego Polaków*. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- CBOS. (2020b). *Wartości w czasach zarazy*. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- CBOS. (2021). *Stosunek Polaków do osób homoseksualnych*. Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Dawdziuk, E. (2020). *Raport podsumowujący działalność Zespołu do spraw Alimentów w latach 2016–2020*. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.
- Deloitte. (2021). *Wpływ pandemii na perspektywy rozwoju zawodowego kobiet w biznesie. Jak pracodawcy mogą wspierać rozwój kobiecych talentów Raport z badania*. Deloitte.
- Dziewanowska, M. (2019). Kryzysowe macierzyństwo – młode matki w systemie opieki instytucjonalnej. *Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*, 9(2), 139–156.
- Forston, B. L., Klevens, J., Merrick, M. T., Gilbert, L. K., Alexander, S. P. (2016). *Preventing child abuse and neglect: A technical package for policy, norm, and programmatic activities*. National Centre for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention.
- Forum Odpowiedzialnego Biznesu. (2022). *Raport: Opieka rodzinna i praca*. Forum Odpowiedzialnego Biznesu.
- Fundacja Share the Care. (2021). *Rekomendacje Rady Programowej Fundacji Sare the Care odnośnie transpozycji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2019/1158 z dn. 20 czerwca 2019 r.* Fundacja Share the Care.
- GUS. (2016). *Rocznik Demograficzny*. Główny Urząd Statystyczny.
- GUS. (2019). *Praca a obowiązki rodzinne w 2018 r.* Główny Urząd Statystyczny.
- GUS. (2020). *Mały Rocznik Statystyczny*. Główny Urząd Statystyczny.
- GUS. (2021a). *Rocznik Demograficzny*. Główny Urząd Statystyczny.
- GUS. (2021b). *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2020 r. Stan w dniu 31 XII*. Główny Urząd Statystyczny.
- GUS. (2021c). *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju w 2020 r. Analizy statystyczne 12/2000*. Główny Urząd Statystyczny.

- GUS. (2021d). *Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004–2020*. Główny Urząd Statystyczny.
- GUS. (2022a). *Mały Rocznik Statystyczny*. Główny Urząd Statystyczny.
- GUS. (2022b). *Aktywność ekonomiczna ludności Polski – 1 kwartał 2022 r.* Główny Urząd Statystyczny.
- Ipsos. (2021). *LGBT+ Pride 2021 Global Survey points to a generation gap around gender identity and sexual attraction*. <https://www.ipsos.com/en/lgbt-pride-2021-global-survey-points-generation-gap-around-gender-identity-and-sexual-attraction>
- IQS. (2020). *Diagnoza postaw motywacji i barier wobec urlopów ojcowskich i rodzicielskich*. Grupa IQS.
- Iwańska-Siwek, M. (2020). *Wartościowanie alternatywnych form rodziny we współczesnej polszczyźnie* [niepublikowana rozprawa doktorska]. Uniwersytet Śląski w Katowicach.
- Izdebska, A. (2008). Dziecko w konflikcie rodziców. Perspektywa teorii koluzji Jurga Willego. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 7(4), 65–81.
- Izdebska, A., Lewandowska, K. (2012). Czynniki ryzyka krzywdzenia dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 11(2), 116–132.
- Kampania Przeciw Homofobii, Stowarzyszenie Lambda Warszawa (2021). *Sytuacja społeczna osób LGTB w Polsce. Raport za lata 2019–2020*. Kampania Przeciw Homofobii, Stowarzyszenie Lambda Warszawa.
- Klimczuk, A. (2017). Generacja sandwich (*Sandwich Generation*). W: A. A. Zych (red.), *Encyklopedia starości, starzenia się i niepełnosprawności (The Encyclopedia of Old Age, Ageing, and Disability)* (tom 1, s. 485–487). Thesaurus Silesiae.
- Kotowska, I. E. (2021). *Zmiany demograficzne w Polsce – jakie wyzwania rozwojowe przyniosą?* Forum Idei Fundacja im. St. Batorego.
- KRD. (2022). *Dzień Ojca – 270 tysięcy z nich ma powody do wstydu*. Krajowy Rejestr Długów. <https://krd.pl/centrum-prasowe/informacje-prasowe/2022/dzien-ojca-270-tysiecy-z-nich-ma-powody-do-wstydu>
- Kuramoto-Crawford, S. J., Ali, M. M., Wilcox, H. C. (2017). Parent-child connectedness and long-term risk for suicidal ideation in a nationally representative sample of US adolescents. *Crisis*, 38, 309–318. <https://doi.org/10.1027/0227-5910/a000439>
- Magda, I. (2020). *Jak zwiększyć aktywność zawodową kobiet w Polsce*. Instytut Badań Strukturalnych, Szkoła Główna Handlowa, IZA Institute of Labor Economics.
- Matysiak, A. (red.). (2014). *Nowe wzorce formowania i rozwoju rodziny w Polsce. Przyczyny oraz wpływ na zadowolenie z życia*. Wydawnictwo Scholar.
- Matysiak, A., Młynarska, M. (2014). Urodzenia w kohabitacji – wybór czy konieczność. W: A. Matysiak (red.), *Nowe wzorce formowania i rozwoju rodziny w Polsce. Przyczyny oraz wpływ na zadowolenie z życia*. Wydawnictwo Scholar.
- Mikusińska, A. (red.). (2008). *Socjologia. Przewodnik encyklopedyczny*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mizielińska, J., Abramowicz, M., Stasińska, A. (2014). *Rodziny z wyboru w Polsce. Życie rodzinne osób nieheteroseksualnych w Polsce*. Polska Akademia Nauk.
- Mizielińska, J., Stasińska, A. (2014). Prywatne jest polityczne: strategie emancypacyjne rodzin z wyboru w Polsce. Studium wybranych przypadków. *Studia Socjologiczne*, 4(215), 111–140.
- Moroń, D. (2016). Dzienny opiekun jako innowacja społeczna w obszarze polityki rodzinnej. Wdrażanie nowych rozwiązań z zakresu opieki nad dziećmi do lat 3. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 456, 103–115.

- OECD. (2022a). *OECD Family Database: Marriage and divorce rates*. <https://www.oecd.org/els/family/database.htm>
- OECD. (2022b). *Average annual hours actually worked per worker*. <https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=ANHRS#>
- Sarkadi, A., Kristiansson, R., Oberklaid, F., Bremberg, S. (2008). Fathers' involvement and children's developmental outcomes: a systematic review of longitudinal studies. *Acta Paediatrica*, 97(2), 153–158.
- Sarnowska, J., Pustułka, P., Wermińska-Wisnicka, I. (2020). Słabe państwo i solatacja społeczna w obszarze łączenia pracy z rodzicielstwem. *Studia Socjologiczne*, 2(237), 135–162.
- Sikorska, M. (2018). Teorie praktyk jako alternatywa dla badań nad rodziną prowadzonych w Polsce. *Studia Socjologiczne*, 2(229), 31–63.
- Sikorska, M. (2019). *Praktyki rodzinne i rodzicielskie we współczesnej Polsce – rekonstrukcja codzienności*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Sikorska, M. (2021). *Czy zwiększenie dzietności w Polsce jest możliwe?* Instytut Badań Strukturalnych.
- Skowrońska-Pućka, A. (2016). *(Przed)wczesne macierzyństwo – perspektywa biograficzna. Diagnoza, pomoc i wsparcie*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Slany, K. (2008). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Zakład Wydawniczy Nomos.
- Slany, K. (2013). *Ponowoczesne rodziny – konstruowanie więzi i pokrewieństwa*. W: Slany K. (red.), *Zagadnienia małżeństwa i rodzin w perspektywie feministyczno-genderowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Slany, K., Ślusarczyk, M., Krzyżowski, Ł. (2014). *Wpływ współczesnych migracji Polaków na przemiany więzi społecznych, relacje w rodzinie i relacje międzygeneracyjne*. Komitet Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk.
- Smyła, J. (2022). Rodzina w kalejdoskopie współczesnych przemian. *Wychowanie w Rodzinie*, XXVI, 15–27.
- Sordyl-Lipnicka, B. (2020). *Dziecko i rodzina w obliczu emigracji zarobkowej*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.
- Sterna-Zielińska, K. (2016). Zakres semantyczny pojęcia „rodzina” w prawie polskim. *Krytyka Prawa*, 8(1), 99–117.
- Szacka, B. (2008). *Wprowadzenie*
- Szczepański, J. (1970). *Elementarne pojęcia socjologii*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Szczudlińska-Kanoś, A., Marzec, M. (2021). *Diagnoza sytuacji pracujących rodziców w czasie pandemii Covid-19. Podsumowanie wyników badań ankietowych*. Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Szlendak, T. (2012). *Socjologia rodziny*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Szredzińska, R. (2017). Dzieci w rodzinie. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(1), 30–65.
- Ślusarczyk, M. (2014). Migracje rodziców, migracje dzieci – wyzwania dla instytucji opiekuńczych, pomocowych oraz edukacyjnych. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 19, 75–89.
- Taranowicz, I. (2017) Co dzisiaj konstytuuje rodzinę? Pojęcie „Dispaying Family” jako narzędzie analizy współczesnej rodziny. W: B. Szluz (red.), *Obraz współczesnej rodziny. Teoria i badania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Tarka, K. (2014). Sytuacja dziecka w rodzinie migracyjnej. *Studia i Prace Pedagogiczne*, 1, 168–180.
- Teleszewska, M. (2018). *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet* [niepublikowana rozprawa doktorska]. Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku.
- Tyszka, Z. (1990). Socjologia rodziny w Polsce. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, LII(3–4), 233–248.

- Walancik-Ryba, K. (2020). Rodzina naturalna a rodzina zastępcza. Pojęcia, podobieństwa i różnice. *Studia Edukacyjne*, 56, 297–307.
- Walczak, B. (2014). *Dziecko, rodzina i szkoła wobec migracji rodzicielskich: 10 lat po akcesji do Unii Europejskiej*. Pedagogium.
- Wildner, E., Wojtasik, M. (2011). Rodzina. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 10(3), 75–95.
- Włodarczyk, E. (2021). Samotne macierzyństwo w różnych odstępach. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 1, 3–17.
- Włodarczyk, J. (2014). Być tatą. Wyniki badania polskich ojców. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 13(3), 94–138.
- Włodarczyk, J. (2022). *Tata 2022. Raport z badania polskich ojców*. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- Wycisk, J. (2014). Postawy przyszłych psychologów wobec rodzin nieheteroseksualnych z dziećmi. *Studia Socjologiczne*, 4(215), 141–158.
- Zieliński, M. (2021). Pojęcie rodziny a zmiany społeczne w Polsce. *Dyskurs Prawniczy i Administracyjny*, 1, 219–233. <https://doi.org/10.34768/dpia.2021.1.112>
- Związek Dużych Rodzin „Trzy Plus”. (2016). *Wielodzietni w Polsce 2016. Raport*. Związek Dużych Rodzin „Trzy Plus”.
- Żurek, A. (2017). Rodzina wartością – pomiędzy deklaracyjnością a praktykowaniem życia rodzinnego. W: B. Szluz (red.), *Obraz współczesnej rodziny. Teoria i badania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Akty prawne

- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z dnia 23 grudnia 1991 r.).
- Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz.U. z 2022 r. poz 615 ze zm.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593).
- Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz.U. 2011 Nr 45 poz. 235).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2011 Nr 149 poz. 887).
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów (Dz.U. z 2016 r. poz. 162 i 972).
- Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o leczeniu niepłodności (Dz.U. 2015 poz. 1087).
- Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowaniu dzieci (Dz.U. 2016 poz. 195).

Cytowanie:

- Kubicka-Kraszyńska, U. (2022). Dzieci w rodzinie. W: M. Sajkowska, R. Szredzińska (red.), *Dzieci się liczą 2022. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce* (s. 12–55). Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

